

ENRIC PUJOL I CASADEMONT. Universitat Autònoma de Barcelona; Institut d'Estudis Catalans

L'AUTONOMISME REPUBLICÀ ALS PAÏSOS CATALANS

L'aspiració dels catalans a l'autogovern es pot dir que fou una constant ja d'ençà de l'abolició per la força de les institucions polítiques pròpies dels Països Catalans a causa del resultat de la Guerra de Successió (1701-1715). El record i prestigi de les instàncies de govern medievals i d'època moderna es va preservar i alimentar durant tota la resta del segle XVIII i es convertí, el segle XIX, en un dels arguments bàsics del moviment de la Renaixença. Un moviment que, malgrat ser explícitament literari, era també veladament polític i arribà a fructificar arreu dels territoris de llengua catalana.

Però la reivindicació política explícita de l'autogovern no fou evident fins a l'emergència del moviment polític catalanista de finals del segle XIX. Tanmateix, no prengué una concreció institucional fins als inicis del segle XX amb la Mancomunitat de Catalunya (1914-1925), que agrupà les quatre diputacions del Principat i que fou la primera experiència autonòmica contemporània. Malgrat els intents d'instituir una mancomunitat similar al País Valencià i a les Illes (cosa que la llei espanyola permetia), la cosa no prosperà.

La institució de la Mancomunitat de Catalunya va permetre que prengué volada, el 1919, una gran campanya en favor de l'obtenció d'un estatut d'autonomia que, tot i no assolir-se, serví de base a l'estatut d'autonomia del 1932. Aquest precedent és el que analitza Albert Balcells en el seu article.

L'obtenció de la Generalitat de Catalunya del 1931 segurament no hauria estat possible (o no hauria tingut l'ambició que assolí) si prèviament Francesc Macià no hagués proclamat, el 14 d'abril de 1931, la República catalana, com es defensa en el

següent escrit d'aquest dossier. No en va la figura de Macià és recordada en diferents llocs de memòria que són analitzats per Marc Macià a l'apartat de patrimoni.

L'aspiració a l'autogovern no era privativa del Principat: al País Valencià i a les Illes hi hagué també grans campanyes per obtenir-lo durant tota l'etapa republicana, com expliquen els articles d'Arnau Company i José Miguel Santacreu. Així doncs, l'autonomisme republicà tingué ja un important arrelament arreu dels territoris de parla catalana, fins i tot en els que aleshores no assoliren la institucionalització política, cosa que explica que, malgrat la llarga dictadura del general Franco, la reivindicació de l'autogovern ressorgís amb força arreu dels territoris catalans a la mort del dictador, i que aleshores sí que s'assolissin, per primer cop, règims autonòmics arreu dels Països Catalans de l'Estat espanyol, per primer cop d'ençà del 1715. ■

Cromo de les Xocolates Juncosa dedicat a la proclamació del 14 d'abril de 1931.

(autonomisme republicà)

ALBERT BALCELLS. Institut d'Estudis Catalans

EL PROJECTE D'ESTATUT DE LA MANCOMUNITAT DE CATALUNYA DEL 1919

POSSIBILISME I GRADUALISME

La línia estratègica dominant al catalanisme polític, un cop assolida la Mancomunitat de Catalunya de 1914, pretenia arribar a aconseguir l'autonomia de Catalunya gradualment, sense un canvi de règim a Espanya. D'això se'n deia accidentalisme i fou la política seguida pel principal partit, la Lliga Regionalista. Els republicans no tenien prou força per provocar un canvi de règim a Espanya. A això cal afegir-hi que estaven molt dividits i, per bé que una part important dels polítics i dels electors del catalanisme eren republicans, havien de combatre, a Catalunya mateix, les tesis del Partit Radical d'Alejandro Lerroux, que inicialment es mostrà contrari a l'autonomia catalana, tot i que després modificà aquesta posició. Dominava, doncs, el possibilisme i el gradualisme en la difícil marxa cap a un autogovern català que anés més enllà de l'agrupament de les quatre diputacions del Principat i de les seves limitades atribucions polítiques.

L'esclat de la Primera Guerra Mundial, el mateix 1914, obrí un compàs d'espera. La greu crisi política de l'estiu de 1917 posà en perill el tron d'Alfons XIII i aquest promogué el primer govern de concentració del seu regnat, el presidit, a partir del primer de novembre de 1917, pel liberal dinàstic García Prieto, on entraren per primer cop dos polítics de la Lliga Regionalista de Catalunya: Joan Ventosa a Hisenda i Felip Rodés a Instrucció Pública. La Lliga, que acabava de promoure un front polític reclamant una reforma constitucional

del règim, passà a esdevenir partit governamental sense cap canvi previ ni posterior del sistema. Els republicans consideraren que la Lliga Regionalista havia trencat de manera deslleial aquell front en benefici propi i havia apuntalat un règim que trontollava.

L'Esquella de la Torratxa, publicació republicana, 24-01-1919.

Caricatura de Francesc Cambó, per Opisso.

A més, l'agost del 1917, amb la mort d'Enric Prat de la Riba, s'imposà un relleu a la presidència de la Mancomunitat, que passà a l'arquitecte i historiador de l'art Josep Puig i Cadafalch, del mateix partit que Prat i mà dreta d'aquest en política cultural. Reelegit, ocupà la presidència fins al desembre de 1923.

El resultat de les eleccions generals espanyoles de març de 1918 no permeté tornar al govern d'un sol partit i es formà el

segon govern de concentració amb Maura al davant i Francesc Cambó, el líder de la Lliga al parlament de Madrid, de ministre de Foment i Joan Ventosa al nou ministeri de Proveïments. La reiteració de la col·laboració ministerial de la Lliga Regionalista desautoritzava el prejudici espanyol que darrere de l'autonomisme català hi havia un separatisme. La força predominant del catalanisme es comprometia amb la regeneració d'Espanya, és a dir, amb la modernització política i econòmica a la vegada que apuntalava la monarquia, afectada per una crisi crònica. La fragmentació dels dos partits polítics alternants (el conservador i el liberal) dificultava la governabilitat davant les diverses formes de contestació social existents. Aquesta feblesa permetia pensar que era una bona ocasió per aconseguir l'autogovern català. Els fets demostraren el contrari.

El primer govern Maura de concentració aconseguí mantenir la neutralitat espanyola malgrat l'enfonsament de setantacinc vaixells mercants espanyols pels submarins alemanys. Aquell govern no superà la sensació d'interinitat ni empenqué cap reforma de fons, si bé l'activitat de Cambó al ministeri de Foment fou intensa. La Mancomunitat no aconseguí cap pas vers la descentralització administrativa i aquesta experiència convencé els catalanistes més moderats que l'única alternativa era un estatut global i immediat per a Catalunya.

EL CONTEXT EUROPEU EN ACABAR LA PRIMERA GUERRA MUNDIAL

Amb l'armistici a Europa, l'onze de novembre de 1918, es dissolgué el primer govern Maura de concentració. Amb l'acabament de la Primera Guerra Mundial arribà la desintegració dels imperis austrohongarès i rus amb la independència de Finlàndia, Estònia, Letònia, Lituània, Polònia i Txecoslovàquia. Tenia lloc, al mateix temps, la marxa imparable d'Irlanda vers la seva emancipació amb una lluita armada. La victòria aliada i els catorze punts del president nord-americà Wilson, amb la inclusió del dret d'autodeterminació nacional, semblaven crear un marc favorable a l'autonomia catalana. Però, contra el que desitjaven els catalanistes, la qüestió catalana no fou inclosa en l'ordre del dia de la conferència, a París, de les potències vencedores. La diplomàcia anglesa i la francesa no volgueren ni parlar del tema. De res serví la contribució particular de sang dels voluntaris catalans que havien lluitat al costat de França.

Durant l'estiu de 1918, l'Escola de Funcionaris d'Administració Local de la Mancomunitat havia adreçat una enquesta als ajuntaments de Catalunya, que havia donat una aclaparadora majoria a favor de l'autonomia política. L'associació estreta entre la reivindicació de l'autonomia administrativa dels municipis i l'autonomia política de Catalunya donava a aquesta darrera una força i una espontaneïtat notables ja que impedia la repetida maniobra de contraposar les dues reivindicacions.

L'Esquella de la Torratxa, 20-12-1918.

L'enquesta als ajuntaments, presentada com a un referèndum municipal, esperonà el consell de la Mancomunitat a iniciar la formulació d'unes bases d'autonomia de Catalunya a mitjan novembre de 1918 per presentar-les al Govern espanyol. Al mateix temps, al Congrés, Marcel·lí Domingo i altres diputats del Partit Republicà Català proposaren que es concedís a Catalunya «l'autonomia integral» sense més concreció, comptant amb el suport d'altres diputats republicans —fins i tot del Partit Radical de Lerroux— i amb el dels sis únics que aleshores tenia el PSOE al Parlament espanyol.

Però l'esquerra catalanista no tenia el suport dels anarcosindicalistes, que controlaven la CNT. Aquest sindicat creixia molt ràpidament a Catalunya on, com arreu, la revolució bolxevic russa desvetllava les esperances obreres i la por de la burgesia.

Davant la conjuntura revolucionària que semblava obrir-se a Europa, el rei Alfons XIII acomiadà Cambó dient-li en secret —segons explica el segon a les seves memòries— que calia que anés a Barcelona i provoqués un moviment autonomista «que distraigués les masses de tot posòsit revolucionari».

(autonomisme republicà)

Plebiscit municipal per l'autonomia. Una comitiva surt de l'Ajuntament per lliurar les adhesions a la Diputació de Barcelona, 16-11-1918.

Però després no es va poder comptar per a res amb el suport del rei en aquest tema.

Cambó va passar de ser ministre a encapçalar el moviment autonomista més extens i intens del primer quart del segle xx. El govern de concentració liberal presidit per García Prieto i amb Romanones al ministeri d'Estat (afers exteriors) no tenia majoria parlamentària.

LA PRESENTACIÓ D'UNES BASES PER A L'AUTONOMIA DE CATALUNYA

Els parlamentaris catalans foren convocats pel president Puig i Cadafalch per redactar unes bases per a l'autonomia de Catalunya i presentar-les a continuació al govern espanyol. Formaren la ponència els tres exministres (Cambó, Ventosa i Rodés) i un membre de cadascun dels altres partits de l'Assemblea de la Mancomunitat, inclosos els republicans del Partit Radical. Hi hagué una desfilada de representants de la societat civil per manifestar el seu suport a l'autonomia catalana, des del Foment del Treball Nacional al Futbol Club Barcelona. Entre els partits que també hi donaven suport hi havia els socialistes, fins aleshores poc favorables a l'autonomia catalana, i una part dels tradicionalistes, tot i que la fracció que seguia Vázquez de Mella actuà com a espanyolista. Però les bases per a l'autonomia de Catalunya no eren un avantprojecte d'estatut sinó unes línies generals per començar a discutir. En lloc d'establir les competències que calia concedir, es declaraven les onze àrees de poder que es reservaven a l'Estat: les relacions exteriors; la defensa; la naturalització espanyola; els tractats de comerç i el règim aranzelari; els ferrocarrils, canals i ports de caràcter general; la legislació penal, mercantil i industrial; el sistema monetari; els correus i telègrafs, i la legislació social. S'admetia l'agregació de territoris que es volguessin afegir al de les quatre províncies catalanes. Sembla que es pensava en la Franja de Ponent, a la ratlla d'Aragó.

Per dirimir els possibles conflictes entre el poder central i el regional es crearia un tribunal mixt. Les contribucions indirectes quedarien en mans de l'Estat i les directes en les del poder regional. Una comissió mixta del poder central i del català regularia la transició i delimitaria les hisendes de cada un. Fora de les competències exclusives de l'Estat, les restants, sense enumerar-les, quedaven a càrrec del poder autònom.

Puig i Cadafalch presentà solemnement a Madrid les bases per a l'autonomia de Catalunya a García Prieto. La divisió dels ministres entre els partidaris i els contraris a negociar-la conduí a la dimissió del gabinet, substituït per la fracció del liberalisme dinàstic que encapçalava el comte de Romanones. Però la base parlamentària favorable era encara més minoritària que la del govern anterior.

Al mateix temps, a Barcelona, Francesc Macià, diputat al Congrés espanyol pel districte de les Borges Blanques des del 1907, fundava el primer partit independentista, la Federació Democràtica Nacionalista, i naixia la senyera de l'estel solitari. La reacció a Madrid i a tot l'interior d'Espanya contra l'autonomia catalana fou molt superior a l'esperada. El 9 de novembre de 1918 tingué lloc a Madrid una manifestació de cent vint mil persones convocada pel Círculo de la Unión Mercantil i la cambra de comerç, amb tancament de comerços, i s'inicià una campanya de boicot als productes catalans. Totes les fraccions parlamentàries dinàstiques manifestaren la seva oposició.

Davant d'això, Cambó decidí la retirada de la minoria catalana del Congrés. Amb aquest gest aparentment de ruptura, aspirava a obligar a negociar. Però produïa la sensació que el catalanisme moderat trencava amb el règim vigent.

A partir del 13 de desembre començaren les manifestacions catalanistes al vespre al centre de Barcelona i cada vegada foren més durament reprimides per la policia, que es trobà reforçada pels voluntaris espanyolistes armats pertanyents a la nova Liga Patriótica Española. Tres persones perderen la vida en les protestes. Dos policies resultaren ferits.

Al mateix temps, la majoria dels polítics dinàstics a Catalunya s'agruparen en la Unión Monárquica Nacional. En sentit contrari, la minoria dels monàrquics catalans que volia evitar que apareguessin com a incompatibles l'autonomia catalana i la monarquia formà la Federació Monàrquica Autonomista, que més tard seria procliu a enteses electorals amb la Lliga. El diari més important de Barcelona, *La Vanguardia*, es declarà contrari a la nova posició de Cambó. Una manifestació trencà els vidres dels finestrals del diari al centre de Barcelona. Romanones, aconsellat en secret per Cambó, proposà la designació d'una comissió extraparlamentària que negociaria un projecte que seria sotmès a les Corts. La Lliga renuncià a acceptar la invitació perquè això hauria equivalgut a trencar el front autonomista a Catalunya. Els regionalistes decidiren restar a Barcelona per controlar l'elaboració i discussió d'un projecte català que fos viable i moderat.

EL PROJECTE DE LA COMISSIÓ EXTRAPARLAMENTÀRIA

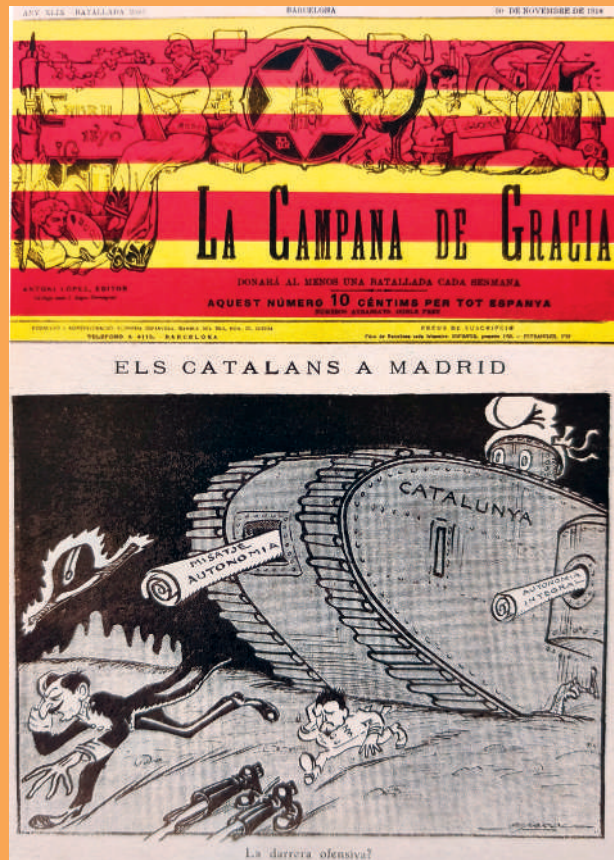
La comissió nomenada pel Govern espanyol es reuní a Madrid amb inusitada rapidesa i presentà, sense els catalans, un projecte que era només descentralitzador i resultava molt insuficient. Un governador general era posat al davant del govern català. Recollia, no obstant, alguna concessió interessant com la cooficialitat de la llengua catalana i l'obligació que els funcionaris destinats a Catalunya en coneguessin la llengua. El text de la comissió de Madrid era conegut a Barcelona abans d'acabar l'elaboració del projecte d'estatut i el condicionà de forma implícita.

El Consell de la Mancomunitat, juntament amb els parlamentaris per Catalunya, redactarà un text que va ser aprovat el 24 de gener de 1918 per l'assemblea mancomunada i el 26 pels delegats dels ajuntaments catalans a Barcelona, reunits al Palau de la Música. Era tan moderat que, en cas d'invasió de competències pel poder central, l'àrbitre era el Parlament espanyol. A la vegada estava previst un governador general de Catalunya i es renunciava a incorporacions futures d'altres territoris. A diferència de les bases presentades a Madrid abans, ara es concretaven les competències del futur poder autònom català: l'ensenyament en tots els graus, establint l'ensenyament del castellà a l'escola primària; el règim dels municipis i províncies; la regulació del dret civil català; les obres públiques excepte les d'interès general espanyol; els telèfons; els serveis forestals i agrònomic; la beneficència i la sanitat; la policia i l'ordre públic (quedant en suspens aquesta facultat quan es declarés l'estat de guerra), i l'execució de la legislació social espanyola. El parlament català era bicameral, amb un senat elegit pels regidors dels ajuntaments a base d'un senador per cada 50.000 electors de cada província i un congrés amb un diputat per cada 25.000 electors per representació proporcional. La ciutat de Barcelona formaria una circumscripció a part. El governador general convocaria eleccions i dissoldria les cambres. Cambó va escriure a les seves memòries que la música era revolucionària però la lletra era moderada. Es podria afegir que la música no deixava sentir la lletra.

A mitjan gener de 1919 la suspensió de les garanties constitucionals a la província de Barcelona amb la censura de premsa anà acompanyada de la detenció de vint-i-cinc dirigents de la CNT, entre els quals Salvador Seguí, el Noi del Sucre. Es volia prevenir una vaga com la que començaria el 21 de febrer de 1919. I això que la CNT s'inhibia davant la mobilització autonomista. Al mateix temps, s'organitzava a Barcelona el Sometent, amb voluntaris civils, per prevenir una subversió social.

Quan els diputats de Catalunya tornaren a les Corts es trobaren que el govern de Romanones només admetia que es discutís el projecte elaborat a Madrid i no el votat a Barcelona. El 27 de febrer de 1919, quan s'havia de votar la proposició incidental de referèndum autònom individual a Catalunya

La Campana de Gràcia, 30-11-1918.

presentada per Cambó amb el resultat previst d'una votació negativa, Romanones tancà les Corts i suspengué les garanties constitucionals a tot Espanya. Feia sis dies que Barcelona patia els efectes de la vaga de la Barcelona Traction, coneguda com La Canadenca. Es declarà l'estat de guerra.

El fracàs final de la campanya autonomista de 1918-1919 i la seva suspensió indefinida a causa de la violència de la lluita de classes a Barcelona va crear un malestar creixent entre una part de la Lliga. La segona col·laboració ministerial de Cambó en un nou govern de concentració presidit per Maura l'1 d'agost de 1921, després de la desfeta de les tropes espanyoles a Annual en la desastrosa guerra del Marroc, no obtingué cap cessió de competències ni de recursos per a la Mancomunitat. Tot plegat provocà l'escissió d'Acció Catalana el 1922. Tres anys més tard, la dictadura del general Miguel Primo de Rivera liquidava la Mancomunitat.

Però la campanya de 1918-1919 no fou inútil. Encara que no s'hagués aconseguit un estatut d'autonomia, per primera vegada les aspiracions autonomistes catalanes havien aconseguit tenir estatus parlamentari i s'havien concretat en un text unitari. Constituïria un valuós precedent de l'Estatut d'autonomia de 1932. ■

(autonomisme republicà)

ENRIC PUJOL I CASADEMONT. Universitat Autònoma de Barcelona; Institut d'Estudis Catalans

DE LA REPÚBLICA CATALANA (1931) A L'ESTATUT DEL 1932

L'obtenció de l'autogovern del Principat de Catalunya, durant l'etapa republicana, fou possible gràcies a un acte de sobirania política sense precedents en l'època contemporània: la proclamació de la República Catalana per part de Francesc Macià (1859-1933) el 14 d'abril de 1931. Esperonat pel triomf electoral i conscient de la profunditat de la crisi de la monarquia, Macià la va proclamar a Barcelona, des del balcó de la Generalitat, quan encara no s'havia fet cap declaració republicana a Madrid i la continuïtat de la monarquia era una incògnita.

El triomf electoral del nou partit que ell liderava, Esquerra Republicana de Catalunya (ERC), a les eleccions municipals convocades aquell mes d'abril (al final, doncs, de la dictadura del general Primo de Rivera) i plantejades pels partits republicans i esquerrans com unes plebiscitàries, donà legitimitat des d'un primer moment a la iniciativa, que tingué una transcendència política innegable. Sense aquella proclamació prèvia no hauria estat possible la consolidació d'un autogovern amb atribucions polítiques importants i amb un estatut propi que en fixava les atribucions.

UNA PROCLAMACIÓ TRANSCENDENTAL

Certament, l'any anterior, l'agost del 1930, els partits republicans catalans i espanyols contraris a la dictadura militar, davant del desprestigi del règim i del mateix rei Alfons XIII (1886-1941) que l'havia propiciat, havien establert un programa comú per a l'establiment d'un règim republicà en el qual es reconeixia explícitament l'acceptació d'un estatut d'autonomia per a Catalunya. I també és veritat que l'altre gran líder d'ERC, Lluís Companys (1882-1940), havia proclamat aquell mateix 14 d'abril de 1931, hores abans, des del balcó de l'Ajuntament de Barcelona, la República (sense qualificatiu, però s'entenia que «espanyola»). Cap d'aquests dos fets, però, no tenia per si mateix una concreció política pràctica com tingué la declaració de Macià.

Tot pacte, tant els d'abans com els d'ara, pot quedar només sobre el paper i no arribar a complir-se mai de la vida. I ja es van veure posteriorment les grans reticències (o oberta oposició) a l'hora de reconèixer la voluntat d'autogovern català per part dels principals líders republicans espanyols que havien signat aquell Pacte de Sant Sebastià (entre els quals hi havia Manuel Azaña, Niceto Alcalá-Zamora, Alejandro Lerroux i Indalecio Prieto).

Pel que fa a la proclamació de Companys, més enllà de la discussió de les diferents sensibilitats que existien en el si d'ERC—Macià era el creador del grup Estat Català, organització obertament «separatista» (o «independentista», si volem utilitzar una designació moderna), i Companys representava els sectors del republicanisme català federalista—, cal analitzar el fet polític mateix, és a dir, la conseqüència política d'una i altra proclamació.

Marcel Dalmau. Portada d'*El somni republicà* (Barcelona: Ed. Viena, 2009), a partir d'una foto de Rafael Villarubias.

El gest de Macià, a diferència de la iniciativa de Companys, anà molt més enllà d'un acte simbòlic. La seva proclamació el convertia, de cop, en el president de la nounada República Catalana, cap del nou règim, cosa que li havia de permetre nomenar un govern provisional integrat per membres del seu partit (ERC), però també amb presència d'altres forces republicanes i catalanistes com la Unió Socialista de Catalunya (amb qui Esquerra formà coalició electoral en les successives eleccions fins al 1936), el Partit Republicà Radical, el Partit Catalanista Republicà (nova designació que adoptà Acció Catalana) i un representant de la Unió General

de Treballadors.¹ Fou en la seva qualitat de president de la República Catalana que negocià, més tard, amb els representants del govern republicà de Madrid el canvi de nom de l'autogovern pel de «Generalitat de Catalunya», així com el procés que havia de seguir l'aprovació de l'Estatut.

Segell (no postal) dedicat a Francesc Macià. Col·lecció Nemesi Solà.

La de Macià no era, òbviament, una proclama nítidament independentista. En les diferents versions que es donaren a conèixer públicament van existir diferències de matis i, tal com ha apuntat Pere Gabriel, es va passar de «procurar cordialment» una integració en una «Federació de Repúbliques Ibèriques» a la definició d'una República Catalana com a «Estat integrant de Federació Ibèrica».² En totes, però, era clara l'actitud de no prescindir d'una relació política amb Espanya. Ara bé, també era molt clara la voluntat de defensar una «república catalana», un «estat català», que es constituïa independentment del que en aquells moments passava a Madrid. La constitució d'aquesta república, doncs, no era fruit d'una concessió del govern central, sinó una autoproclamació que avui en podríem dir «sobiranista».

L'existència política d'una república catalana precedí, doncs, l'existència de la mateixa República Espanyola, ja que fou feta abans que el rei s'exiliés i que es constituís un govern republicà a Madrid. «La República Catalana havia estat pro-

clamada abans que la República Espanyola: algunes hores abans, quan encara no se sabia quin tomb decidíu anaven a prendre els esdeveniments a la capital d'Espanya i per un moviment completament deslligat en la seva actuació, del moviment que, unes hores més tard, implantaria la República a Madrid [...] Macià i els seus companys no van pas creure en la impossibilitat d'una resistència per part del monarca, i de la seva permanència, encara, al tron d'Espanya, i això explica la frase que hom troba en el document de la proclamació de la República Catalana: «i està disposada al que sigui necessari per alliberar-los —els altres pobles ibèrics— de la monarquia borbònica».³

El gest de Macià ha estat considerat per alguns com agosarat o improvisat; ara bé, com assenyalà l'historiador Ferran Soldevila (1894-1971), contemporani dels fets i autor de la *Història de la proclamació de la República a Catalunya*, «no era tampoc una inspiració sobtada de vident».⁴ No tan sols perquè des de la constitució del grup Estat Català aquest era un objectiu polític explícit de l'organització, sinó també perquè la voluntat general del poble català era la d'assolir un autogovern «de màxims», com quedà palès amb la redacció i massiva aprovació de l'Estatut de Núria de 1931.

LA NEGOCIACIÓ AMB MADRID I L'ESTATUT DE NÚRIA DE 1931

El 17 d'abril, tres dies després de la proclamació de la República Catalana, una delegació del govern de Madrid —composta per Marcel·lí Domingo (1884-1939), Fernando de los Rios (1879-1949) i Lluís Nicolau d'Olwer (1888-1961)— arribà a Barcelona per negociar amb Macià, cap del govern català. Dels acords que s'establiren en sortí el compromís de renunciar al terme «República Catalana» i reprendre el de «Generalitat de Catalunya», l'antiga institució del govern del Principat anterior al 1714. Macià, que acceptà aquesta transformació per pragmatisme polític, afirmà que havia estat el sacrifici més gran de la seva vida, per les concessions que va haver de fer: renunciar a un nom políticament molt clar —sobretot internacionalment— a canvi d'un altre de més vague i pactar un «full de ruta» amb Madrid per assolir l'autogovern. No hi hagué cap renúncia substantiva a una aspiració d'autogovern «de màxims». La prova més conculcent d'això és el mateix text de l'estatut de Núria, molt ambiciós fins i tot des d'una perspectiva actual. Per un jurista de gran prestigi en aquella època, Francesc Maspons i Anglasesell (1872-1966), el canvi de nom esmentat no invalidava l'acte de sobirania política que s'havia realitzat. Maspons elaborà el 1932 un dictamen, en plena discussió de l'Estatut català a les Corts de Madrid, titulat «La Generalitat de Catalunya i la República espanyola».⁵ El propòsit del dictamen era dilucidar quins drets i atribucions tenia el govern català i fins a quin punt podia estar supeditat al govern espanyol. La seva tesi partia de la legitimitat derivada

(autonomisme republicà)

Taula de recollida de signatures de dones en favor de l'Estatut de Núria (1931) a la plaça Nova de Palafrugell. Arxiu Municipal de Palafrugell.

del fet d'haver-se proclamat una República Catalana. La negociació pel canvi de nom implicava, segons ell, un clar reconeixement de la legitimitat del govern català per part de Madrid, ja que fou el govern espanyol qui es desplaçà a Barcelona a negociar i no a la inversa. Així doncs, el criteri de paritat era el que, segons Maspons, havia de presidir la relació entre ambdós governs: «ni la Constitució de Catalunya correspon fer-la a l'Estat espanyol, ni els seus representants s'han considerat amb dret d'imposar-li els termes del pacte de conveniència o d'unió amb Espanya».

Per establir el nou règim d'autogovern català, una assemblea representativa dels municipis de Catalunya va elaborar un projecte d'estatut. Aquesta assemblea nomenà una ponència redactora que es reuní a Núria i que va enllestir el text molt ràpidament, en una vintena de sessions. Era presidida per Jaume Carner (1867-1934) i en formaven part Pere Coromines (1870-1939), Josep Dencàs (1900-1965), Rafael Campalans (1887-1933), Antoni Xirau (1898-1976) i Martí Esteve (1895-1977). El projecte, abans de ser tramès a les Corts de la República, a Madrid, va ser aprovat massivament en referèndum pel poble català el 2 d'agost del 1931. Obtingué un 99 % de vots favorables, amb una participació del 78 %; no pas petita, doncs. Dels 792.574 vots emesos només 3.286 van ser negatius. Cal dir que, com que encara no s'havia autoritzat el vot femení, es va fer una recollida massiva de signatures de dones favorables a la proposta: s'ha donat la xifra de 400.000 signatures.

El procediment deixava ben clara quina era la voluntat del poble català i quina va ser la voluntat majoritària del parlament espanyol. L'Estatut de Núria reconeixia, entre altres aspectes, la categoria de Catalunya com a «estat autònom» (per

tant pensava en una estructura federal de l'Estat espanyol), el dret a l'autodeterminació, l'oficialitat única de la llengua catalana i la divisió dels principals impostos entre la Generalitat i la República espanyola. Per part catalana, s'entenia que les Corts espanyoles s'havien de limitar a ratificar el text aprovat per la immensa majoria de l'electoral català. La realitat, però, fou tota una altra.

LA DISCUSSIÓ I APROVACIÓ DE L'ESTATUT DEL 1932

El 6 de maig de 1932, l'Estatut de Núria començà a discutir-se a les Corts espanyoles, després d'haver patit molts retards pel fet d'haver quedat relegat a l'aprovació prèvia d'una nova Constitució espanyola que havia estat votada el desembre de 1931.⁶

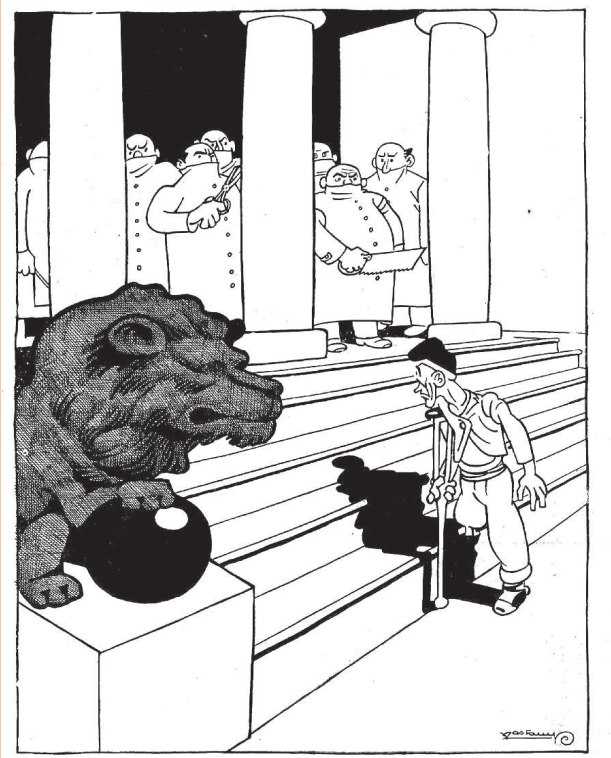
Des de la seva aprovació en referèndum a Catalunya, l'agost de 1931, les aspiracions catalanes van rebre crítiques, atacs i boicots diversos (de productes catalans, també). Les proclames «Muera el Estatuto», «Guerra al Estatuto» o «Muera Macià» es generalitzaren a Espanya. També al Congrés de Diputats trobà una fortíssima oposició i prestigiosos intel·lectuals espanyols com ara Miguel de Unamuno (1864-1936) o José Ortega y Gasset (1883-1955) manifestaren repetidament el seu rebuig a les aspiracions catalanes. No fou fins després de l'intent de cop d'estat del general Sanjurjo, el 10 d'agost –fet amb el crit de combat «Viva España Única e inmortal»– que s'abreujaren els debats parlamentaris. Manuel Azaña (1880-1940), aleshores cap del govern espanyol, feu un abrandat discurs defensant-ne l'aprovació, que es va fer efectiva el 9 de setembre de 1932.

L'Estatut aprovat finalment per les Corts espanyoles retallava i aigualia clarament el projecte de Núria. Així, l'article primer

va definir Catalunya no pas com a «estat autònom», sinó com a «región autónoma dentro del Estado español».⁷ La consideració del català com a única llengua oficial a Catalunya tampoc no fou aprovada. Amb molt poc poder financer, la Generalitat va haver d'assumir, tanmateix, tota una sèrie d'atribucions mai abans assolides i va poder començar a funcionar com a govern autònom.

Malgrat les limitacions apuntades, l'Estatut del 1932 contemplava competències que avui ens semblen insòlites, per im-

Acudit d'*El Be Negre*, del 9-2-1932, que fa referència a les retallades patides en el Congrés de Madrid.

Nota

1. Ferran SOLDEVILA, *Història de la proclamació de la República a Catalunya*. Barcelona: Ed. Curial, p. 7. Edició i ampliació a cura de Pere Gabriel.
2. Pere GABRIEL, «Francesc Macià i Llussà. Militar i polític», en J. M. SOLÉ I SABATÉ (dir.), *Història de la Generalitat de Catalunya i dels seus presidents 1714-2003*. Barcelona: Generalitat de Catalunya; Enciclopèdia Catalana, 2003, p. 84-85.
3. Pere GABRIEL en F. SOLDEVILA, *op. cit.*
4. F. SOLDEVILA, *op. cit.* p. 27.
5. Inclòs en DD.AA., *República catalana, Generalitat de Catalunya i República espanyola. A l'entorn de «La Generalitat de Catalunya i la República espanyola» de Francesc Maspons i Anglasesell*, Barcelona: Generalitat de Catalunya, 2006.

portants. Era la Generalitat qui organitzava l'administració de justícia, nomenava els jutges i el Tribunal de Cassació (màxim òrgan de la judicatura a Catalunya). Era la Generalitat qui tenia la competència exclusiva sobre la legislació de règim local, cosa que li permetia, per exemple, tenir una llei municipal pròpia i fixar la data de les eleccions municipals (cosa, ara per ara, impensable en l'actual marc jurídic). El conseller de Governació manava no solament els mossos d'esquadra, sinó també la guàrdia civil i la policia estatal. Les competències sobre carreteres i sobre serveis d'aviació civil no foren ni tan sols polèmiques i s'atribuïren a la Generalitat.

La línia de continuïtat entre la República Catalana i la Generalitat republicana és ben clara i ja ha estat assenyalada. En canvi, la línia de continuïtat entre la Generalitat republicana i la Generalitat medieval s'havia trencat de manera evident el 1714, amb la desaparició de les institucions polítiques pròpies. Precisament, Soldevila se'n va lamentar, quan analitzà el resultat de la Guerra de Successió: «El règim genuí de Catalunya, però, restava destruït per sempre més. Mai, per favorables que li fossin les circumstàncies, Catalunya no podria reprendre el desplegament de les seves antigues institucions i arribar a gaudir, en els temps moderns, com Suïssa i Anglaterra, un règim democràtic, aixecat, per fidel evolució, damunt la seva forta organització medieval».⁸

La Generalitat republicana era una institució nova que encobria una república moderna. Antoni Rovira i Virgili (1882-1949), en *La constitució interior de Catalunya* (1932), fou molt taxatiu en aquest punt: «Del vell règim de Catalunya n'hem d'imitar l'esperit de llibertat i de democràcia, no pas les institucions polítiques de l'època. Podem adoptar alguns vells noms gloriosos o escaients "Generalitat", "conseller en cap", "vegueria" i no gaire cosa més. [...] El catalanisme d'avui no té res d'arqueològic [...] Catalunya, tal com han fet altres nacions ressuscitades [...] donarà a la seva Constitució interior un marcat caràcter de modernitat i de liberalisme».⁹

6. Sobre la discussió parlamentària a Madrid, vegeu sobretot Fèlix CUCURULL, *Defensa de l'estatut d'autonomia de Catalunya*. Barcelona: Ed. Undarius, 1976; Arnau GONZÀLEZ, *Els diputats catalans a les Corts Constituents republicanes (1931-1933)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2006; Josep M. ROIG, *L'estatut de Catalunya a les Corts constituents (1932)*. Barcelona: Ed. Curial, 1978.
7. El redactat dels dos estatuts, el de Núria del 1931 i el del 1932, es poden trobar a DD.AA., *Textos per la llibertat de Catalunya*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, 2004.
8. Ferran SOLDEVILA, *Història de Catalunya*. Barcelona: Ed. Alpha, 1963 (2ª ed.), vol. III, p. 1188.
9. Antoni ROVIRA I VIRGILI, *La constitució interior de Catalunya*. Barcelona: Ed. Barcino, 1932, p. 20. Més recentment la Generalitat de Catalunya en va fer una edició facsímil el 2005.

(autonomisme republicà)

JOSÉ MIGUEL SANTACREU SOLER. Universitat d'Alacant

LES CAMPANYES PER L'ESTATUT D'AUTONOMIA AL PAÍS VALENCIÀ DURANT LA SEGONA REPÚBLICA

Malaauradament, al País Valencià, durant la Transició Democràtica no es va poder argumentar ser una nacionalitat històrica per aconseguir un règim autònom regulat per l'article 143 de la Constitució del Regne d'Espanya de 1978. El motiu fou que, tot i les diferents iniciatives desenvolupades durant la Segona República per tal d'aconseguir una regió autònoma (l'avantprojecte de 1931 de l'Ajuntament de València, el projecte de bases de 1937 de la CNT, l'avantprojecte de 1937 d'Esquerra Valenciana i l'avantprojecte de 1937 d'Unió Republicana Nacional), mai no s'hi va implantar cap proposta d'estatut valencià en una regió regulada per la Constitució de 1931, com tampoc va passar a les illes. És una diferència fonamental amb Catalunya, on sí que es va aconseguir.

Un fet comú entre els investigadors del País Valencià és culpar la Guerra Civil d'impedir-ho. Segons la tesi pionera en la matèria d'Alfons Cucó (1971), la Comissió Pro-estatut del País Valencià, constituïda el 16 de juliol de 1936 a Castelló de la Plana per representants de les diputacions provincials, dels partits polítics dels fronts populars i dels ajuntaments d'Alacant, València i Castelló, havia de reunir-se a finals d'aquell mes, però el 18 de juliol va esclatar el conflicte i no van poder trobar-se. Amb la reunió volien superar el provincialisme i les diferències entre els diversos partits polítics i començar a redactar un estatut d'autonomia per consens de les tres províncies ajustat a la normativa constitucional de la República Espanyola; però la mateixa creació d'esta comissió proestatut en 1936 és una demostració del fracàs de la campanya de 1931 per l'estatut d'autonomia al País Valencià.

EL FRACÀS DE LA CAMPANYA DE 1931

Al poc de la proclamació de la Segona República, l'Ajuntament de València va constituir una comissió redactora d'un avantprojecte d'estatut d'autonomia. Era el mes de maig de 1931. En les eleccions municipals del 12 d'abril anterior, havien estat elegits com a regidors de l'Ajuntament de València els valencianistes polítics Enric Duran Tortajada (València 1895-1967) pel districte del Teatre, Francesc Soto Mas (València 1890 - Caussade 1941) pel de la Vega i Joaquim Reig Rodríguez (València 1896 - Madrid 1989) pel de la Universitat. Els dos primers eren membres de l'Agrupació Valencianista Republicana constituïda al final de la dictadu-

ra de Primo de Rivera en un moment de maduresa ideològica de l'activitat política valencianista. Es van presentar dins de la candidatura de l'Aliança d'Esquerres Antimonàrquiques promoguda pels blasquistes, que en un principi també compartien les idees valencianistes polítiques.

Enric Duran procedia de la Joventut Nacionalista Republicana de 1915, on va ser vocal de la primera junta directiva, i Francesc Soto, de la Joventut Valencianista, on va ser tresorer de la junta directiva reorganitzada en 1914. Tenien com a referència els Països Catalans i criticaven els ratpenatistes. Joaquim Reig era membre d'Unió Valencianista i es va

"Nuestros concejales antimonárquicos". (*El Pueblo. Diario republicano de Valencia* 13396, 14/04/1931, Biblioteca Nacional d'Espanya)

presentar dins de la candidatura dretana monàrquica. De jove, també va ser de la Joventut Valencianista, però va evolucionar cap a postures divergents amb Francesc Soto. Amb Ignasi Villalonga Villalba (València 1895 - Benicàssim 1973), va fundar Unió Valencianista Regional en 1917 i, al final de la dictadura de Primo de Rivera, s'hi va quedar com a home fort, quan Ignasi Villalonga es va decantar per la Dreta Regional Valenciana. És a dir, els valencianistes polítics, tant d'esquerres (Agrupació Valencianista Republicana) com de dretes monàrquiques (Unió Valencianista), havien aconseguit representació municipal a l'Ajuntament de València per primera vegada en la història. Els tres regidors van estructurar una minoria valencianista, desgraciadament fugaç pels enfrontaments amb la majoria blasquista del Partit d'Unió Republicana Autonomista fundat en 1908 amb un paper honorífic de Blasco Ibáñez (d'ací el qualificatiu de blasquista). Este èxit sense precedents del valencianisme polític a la ciutat del Túria en les eleccions municipals també arribarà al parlament de Madrid en les eleccions generals, perquè Joaquim Reig serà elegit diputat per Barcelona el 1933 dins de la candidatura de la Lliga Catalana i el dissident blasquista Vicent Marco Miranda (Castelló de la Plana 1880 - València 1946) ho serà en 1936 per València dins de la candidatura del Front Popular. Llavors Vicent Marco era membre d'Esquerra Valenciana, un partit creat en 1934 amb la confluència d'antics polítics blasquistes, com ell mateix, i els d'Esquerra Republicana del País Valencià, que havia nascut prèviament a Castelló de la Plana en una assemblea conjunta celebrada per Acció Republicana Nacional, el Grup Valencianista d'Esquerra i el Partit Republicà Radical Socialista Independent amb una participació destacada del castellonenc Gaietà Huguet Segarra (Castelló de la Plana 1882-1959).

Però, tot i els èxits electorals, el procés estatutari va fracassar al País Valencià durant la vigència de la Constitució de la República Espanyola de 1931 a causa del provincialisme i de les divergències ideològiques entre els valencianistes polítics, als quals cal afegir la creació de partits nous com la mateixa Esquerra Valenciana, el socialcristià Acció Valenciana, el partit proper al marxisme Nova Germania, el Partit Valencianista d'Esquerra nascut de la confluència entre l'Agrupació Valenciana d'Esquerra, el Centre d'Acció Valencianista i el Centre Valencianista de Xàtiva, i fins i tot, la creació també de l'Agrupació Regionalista Alacantina. Era una prova evident del creixement de la base sociològica del valencianisme polític arreu del País Valencià que protagonitzaven els antics joves valencianistes republicans molt actius culturalment durant els anys previs (Taula de les Lletres Valencianes de 1927, *Quaderns d'orientació valencianista* de 1929, Acció Cultural Valenciana i Agrupació Valencianista Republicana, ambdues de 1930), que ara plasmaven els seus anhels valencianistes polítics.

La comissió redactora de l'Ajuntament de València de maig de 1931 va preparar el text de l'anomenat Avantprojecte d'es-

Reunió d'alcaldes celebrada l'1 de novembre de 1932 en el Teatre Principal de València convocada el 21 d'octubre pels blasquistes des de l'Ajuntament i la Diputació de València. Foto Barberá Masip (*Blanco y negro* 2160, 06/11/1932)

tatut de la Regió Valenciana i el va presentar el juliol de 1931. L'alcalde blasquista Agustí Trigo Mezquita (València 1863-1952) el va enviar als alcaldes d'Alacant i Castelló de la Plana perquè fora debatut, però no li van donar el suport necessari. Prèviament, una delegació de la comissió, on estava present Joaquim Reig, s'havia traslladat a Alacant i a Castelló amb la finalitat de demanar-los col·laborar en la redacció del text. En l'Ajuntament d'Alacant no hi havia cap regidor del valencianisme polític i l'alcalde Lorenzo Carbonell Santacruz (Alacant 1883-1968), president del Partit Republicà Radical Socialista, va argumentar motius geogràfics i econòmics provincialistes per sustentar la negativa. Quelcom semblant va fer l'alcalde de Castelló de la Plana Manuel Peláez Edo (València 1865 - la Pobla de Valverde 1936), membre del Partit Republicà Radical. Els dos consideraven que la revitalització de València com a ciutat administrativa regional perjudicaria els interessos i beneficis municipals i provincials aconseguits amb la descentralització administrativa liberal del segle XIX. Igualment, opinaven que l'autonomia no era un tema fonamental ni urgent. Que no havien de precipitar-se i que s'havia de definir el nou règim republicà. El dos proposaven dilatar la redacció i tramitació amb l'objectiu de resoldre les diverses problemàtiques.

(autonomisme republicà)

El president de la Diputació d'Alacant Franklin Albricias Goetz (Alacant 1892 - Pully 1972) va notificar a l'alcalde de València que l'assemblea de municipis i associacions culturals de la província reunida el 9 d'agost declarava que el deure urgent era organitzar i perfeccionar el règim de la República amb la nova constitució, motiu pel qual encara no havia arribat el moment de desenvolupar les aspiracions autonòmiques regionals. La Constitució de la República Espanyola va ser aprovada per les Corts el 9 de desembre de 1931, però el tema autonòmic va continuar bloquejat a Alacant i Castelló. L'alcalde d'Alacant, a més, va manifestar que les comarques alacantines estaven sotmeses a influències de Múrcia pel sud i d'Albacete per l'oest, províncies que caldria afegir a un avant-projecte en el futur.

LES MOBILITZACIONS I LA PUGNA DE LA CONJUNCIÓ DE PARTITS CONTRA ELS BLASQUISTES A VALÈNCIA

El text de l'Ajuntament de València publicat en juliol de 1931 tenia el suport dels blasquistes, que havien impulsat la redacció sense la participació de representants alacantins ni castellonencs i amb algunes reticències dels tres regidors valencianistes. La publicació dels valencianistes dretans *El Poble Valencià* apel·lava a la necessitat de bona voluntat en agost de 1931 i *Avant*, el setmanari dels esquerrans, opinava en setembre que haurien d'haver participat en la redacció els representants d'Alacant i Castelló per evitar suspicàcies i conciliar els interessos diversos.

Davant la negativa d'Alacant i Castelló, els blasquistes van proposar erigir València com a província autònoma i deixar la porta oberta a la incorporació de les altres dues o dels municipis interessats, segons va manifestar el diputat Ricard Samper Ibáñez (València 1881 - Ginebra 1938) a les Corts. Ara bé, els blasquistes van ser incapaços de convèncer els tres regidors valencianistes polítics de l'Ajuntament perquè se sumaren a la proposta d'autonomisme provincial. En el diari *El Pueblo*, els valencianistes van publicar un manifest el 24 de setembre de 1932 titulat «L'Agrupació Valencianista Republicana al Poble Valencià». Hi consideraven nociu propugnar l'estatut per a una part del País Valencià com proposaven els blasquistes. Tot seguit, l'Agrupació Valencianista Republicana va convocar una reunió de tots els partits polítics de la província de València amb la finalitat d'estudiar una solució als problemes i divisions provincialistes, tant del blasquisme com dels republicans radicals alacantins i castellonencs.

El 3 d'octubre de 1932 els representants dels partits polítics de València es van reunir al domicili social de l'Agrupació Valencianista Republicana, excepte el Partit Republicà Conservador i el blasquista Partit d'Unió Republicana Autonomista, que no hi van enviar cap delegat. Hi van consensuar que l'autonomia d'una província era absurda i s'havia de reconstruir la unitat de la «región valenciana». Que no

Manifestació popular pro-estatut celebrada a Alzira el 27 de novembre de 1932 amb més de 15.000 assistents organitzada per la Conjunció de Partits pro-Estatut per iniciativa de l'Agrupació Valencianista Republicana amb la participació destacada de Joaquim Reig. Foto Barberá Masip (*Blanco y negro* 2164, 04/12/1932)

podien redactar un estatut sense que participaren les tres províncies i que era necessari crear una ponència de propaganda i una altra de comunicació amb les províncies d'Alacant i Castelló amb la finalitat d'organitzar activitats de suport i convocar una assemblea conjunta redactora de l'estatut. També van decidir convidar els dos partits absents a participar-hi; però els conservadors i els blasquistes no van acceptar i, a més, els blasquistes van reafirmar els seus postulats provincialistes com a principal partit de València, els van acusar de catalanistes i van convocar una assemblea d'alcaldes de la província. La conseqüència fou que es van gestar dos sectors antagònics en les campanyes pro-estatut d'autonomia al País Valencià. D'un costat hi havia l'Agrupació Valencianista Republicana amb el suport, com a concertació de la dreta i l'esquerra valencianista política, d'Unió Valencianista i la resta de partits

agrupats contra els blasquistes. La premsa de València els va anomenar Conjunció de Partits pro-Estatut. De l'altre, hi havia els blasquistes, als quals van donar suport el Partit Republicà Conservador i la Dreta Regional Valenciana, que va abandonar la Conjunció de Partits.

Edició dels textos històrics dels Estatuts d'Autonomia del País Valencià a cura de Josep Lluís Blasco (Edicions de La Magrana, València 1977)

El 21 d'octubre de 1932 els blasquistes van convocar, des de l'Ajuntament i la Diputació de València, una reunió d'alcaldes celebrada l'1 de novembre. Van crear una nova comissió pro-estatut i van programar una sèrie de mítings. Per la seua banda, la Conjunció de Partits pro-Estatut va acusar els blasquistes de trencar les confluències de 1931 i va iniciar els contactes amb els partits polítics d'Alacant i Castelló. A Alzira, l'Agrupació Valencianista Republicana va organitzar una manifestació popular pro-estatut el 27 de novembre de 1932 amb més de 15.000 assistents i la participació activa de Joaquim Reig. A Castelló, el diputat republicà a Corts Fernando Gasset Lacasaña (Castelló de la Plana 1861 - 1941) els va donar su-

port i va fomentar la creació d'una conjunció de partits castellonencs a l'efecte.

Les iniciatives d'uns i altres van intensificar el trencament del consens de maig de 1931. Els blasquistes van contestar amb els mítings pro-estatut programats. Els van celebrar contra la iniciativa de l'Agrupació Valencianista Republicana entre febrer i juny de 1933 a Sagunt, Xàtiva, Gandia, el Villar, Xiva, Énguera, Albaida, Aiora, Xelva, Algemesí, Carlet, Sueca, Patraix, Torrent, Requena, Llíria, Ontinyent, Alzira i Alberic. En total, dinou mítings del Partit d'Unió Republicana Autonomista en la província de València, que van fer evident la seua incapacitat d'aconseguir el suport dels partits polítics del republicanisme radical afins ni a Castelló ni a Alacant. Solament alguns municipis del nord de la província d'Alacant n'eren partidaris, i fins i tot estaven disposats a abandonar la província per afegir-se a la de València.

LES INICIATIVES TRUNCADES PER LA GUERRA DE 1936-39

Després de les eleccions de novembre de 1933, les mobilitzacions pels estatuts d'autonomia es van aturar a causa de la política contrària del nou govern dels radicals-cedistes. Solament es van recuperar després de les eleccions generals de febrer de 1936 guanyades pel pacte electoral del Front Popular. Recordem que Marco Miranda, d'Esquerra Valenciana, va ser elegit diputat per València dins de la candidatura del Front Popular i que el blasquisme va davallar amb dissidències com la del mateix Miranda.

En març de 1936, l'Ajuntament de València va iniciar contactes amb els d'Alacant i Castelló de la Plana amb la finalitat de redactar un estatut consensuat pels municipis i diputacions de les tres províncies; també s'hi van sumar les delegacions del Front Popular. La intenció era formar una comissió pro-Estatut del País Valencià amb representants dels ajuntaments, dels fronts populars i de les tres diputacions. Estava previst fer la primera reunió a finals del mes de juliol de 1936, però el 18 de juliol de 1936 esclatà la guerra per culpa de la rebel·lió d'una part dels militars espanyols amb el suport dels polítics més dretans i dels falangistes.

Sembla que el consens es va trencar novament, perquè els historiadors han recuperat tres projectes d'estatut diferents redactats en 1937, editats per Josep Lluís Blasco (1977): un, el Proyecto de bases para el estatuto del País Valenciano elaborat pel Comitè Regional de Treball de Llevant de la CNT en gener, que incorporava les províncies d'Albacete i Múrcia; un altre, l'Avantprojecte d'estatut de la Regió Valenciana redactat per Esquerra Valenciana en febrer; i el tercer, el Proyecto de Estatuto de Autonomía para el País Valenciano obra d'Unió Republicana Nacional elaborat en març. Quan les tropes d'ocupació franquistes van arribar als municipis del País Valencià en març de 1939, cap d'ells havia estat plebiscitat. ■

(autonomisme republicà)

ARNAU COMPANYY I MATES. Universitat de les Illes Balears

DE L'AVANTPROJECTE D'ESTATUT D'AUTONOMIA DE LES ILLES BALEARS AL PROJECTE D'ESTATUT D'AUTONOMIA DE MALLORCA I EIVISSA DE 1931

Durant la Segona República, a les illes Balears hi hagué tres intents fallits d'impulsar l'aprovació d'un estatut d'autonomia. Van ser tres iniciatives diferents i en contextos polítics distints. Després de la caiguda de la dictadura de Primo de Rivera destacà la represa de l'activitat de l'Associació per la Cultura de Mallorca, des del maig de 1930. A més, va ser rellevant l'actuació de la revista *La Nostra Terra*, dels setmanaris *Sóller*, *Ca-Nostra*, *Llevant* i *El Felanigense* i del diari *La Almudaina*. En l'àmbit polític, es fundaren els partits nacionalistes Centre Autonomista (maig de 1930) i Partit Regionalista de Mallorca (desembre de 1930), aquest últim vinculat al Centre Constitucional de Cambó. Ambdues formacions tingueren com a òrgan un Comitè Mixt, que edità *La Veu de Mallorca*. Hem d'incloure també el Partit Republicà Federal de Mallorca, reorganitzat des del juliol de 1930, que aglutinà tot el republicanisme illenc.

La proclamació de la República possibilità la intensificació de les reivindicacions autonomistes des de diferents sectors. L'abril de 1931, la revista *La Nostra Terra*, en l'esperançador editorial «Davant la història», afirmà: «Les nostres aspiracions d'iberisme se'ns presenten ara assequibles i, en aquests moments, és quan, amb tota dignitat, [...] mai com ara, també, la cooficialitat de la nostra llengua i l'obtenció de la nostra autonomia administrativa —anhels del nostre ésser polític— no se'ns havien presentat en un camp més adequat a la fructificació esponsorosa».

La segona quinzena d'abril, l'Associació per la Cultura de Mallorca reivindicà ràpidament l'autonomia, exposà «la responsabilitat en què incorreria si es deixaven perdre els moments actuals que tan fructífers poden ésser per l'autonomia de Mallorca» i convocà una reunió per tractar el tema i nomenar una ponència, integrada per Guillem Forteza, Joan Pons, Elvir Sans, Miquel Font i Emili Darder, amb l'encàrrec de redactar un avantprojecte d'estatut per a Mallorca. Simultàniament, el 30 d'abril, en l'assemblea del Partit Regionalista i del Centre Autonomista, Jaume Lluís Pou va fer la conferència «L'Estatut de Mallorca», que marcà l'inici de l'estudi del problema de l'autonomia de Mallorca.

Al final de maig, el vocal de la Cambra de Comerç de Mallorca i advocat regionalista Guillem Roca Waring va fer una petició al president de l'entitat sobre un projecte autonò-

mic, que fou tractada en la reunió del 29 de maig. La proposta de Roca Waring, tot i que advertí que s'apartava de la tasca concreta de les cambres de comerç, recomanava que l'entitat iniciàs els estudis per dur a terme un estatut per a la «regió». A més, defensà que la cambra era l'òrgan més indicat per a aquella tasca atès el seu caràcter apolític. Concretà que l'estudi sobre l'estatut s'havia de basar en sis principis bàsics: 1) reconeixement de la personalitat pròpia de les illes Balears; 2) completa independència entre les tres illes, que haurien de decidir lliurement quines relacions mútues volien mantenir; 3) independència de les illes respecte de Catalunya, amb la qual, però, s'havien de mantenir relacions estretes per tal de dissipar els recels existents; 4) reconeixement de la cooficialitat de les dues llengües; 5) fixació de l'estatut jurídic, delimitant les atribucions de cada branca de l'administració,

Emili Darder Cànaves, president de l'Associació per la Cultura de Mallorca i impulsor de l'Avantprojecte d'Estatut d'Autonomia de les Illes Balears (1931).

i 6) fixació de les bases d'un concert econòmic amb l'Estat i de les illes entre si.

La iniciativa de Roca Waring fou ràpidament acceptada per l'Associació per la Cultura de Mallorca, els autonomistes regionalistes de *La Veu de Mallorca*, la Cambra Agrícola de Mallorca i els liberals regionalistes del *Diario de Ibiza*. A més, aquesta proposta també va ser ben rebuda per la comissió redactora de l'avantprojecte de l'Associació, que es va posar en contacte amb la Cambra de Comerç per coordinar els treballs.

Poc temps després, quedà constituïda a Mallorca la comissió redactora de l'avantprojecte, integrada pels membres de l'Associació per la Cultura de Mallorca (Emili Darder, president; Francesc de Sales Aguiló, Miquel Font, Guillem Forteza, Joan Pons i Elvir Sans), de la Cambra Provincial de Comerç, Indústria i Navegació (Josep Casasnovas, president, i Guillem Roca Waring, vocal) i de la Cambra Oficial Agrícola (Antoni Ferragut, president, i Arnest Mestre, secretari).

El 8 de juny, el Partit Regionalista publicà un comunicat en el qual estimà com un dels problemes fonamentals, més transcendents i urgents de Mallorca la preparació de l'estatut d'autonomia, i anuncià que se n'havia encarregat la redacció de l'avantprojecte a una comissió integrada per Bartomeu Fons, Tomàs Muntaner, Josep Sampol, Antoni Moner i Jaume Lluís Pou.

Des de Menorca, però, les posicions no eren tan optimistes. A Menorca, les aportacions teòriques sobre la qüestió autonòmica i l'esperança d'una constitució federal republicana mostraven dues clares posicions: d'una banda, Joan Hernández Mora i Joan Timoner Petrus (*Menorquit*) estaven a favor de la «catalanització radical» de Menorca i, de l'altra, el plantejament de Pere Taltavull temia el possible centralisme català. A aquest debat també s'afegí el periodista Deseado Mercadal (*Luzbel*), que defensà la personalitat diferencial de Menorca i es mostrà contrari a anteposar el catalanisme al menorquinisme. Així i tot, ambdós posicionaments coincidien en el clar rebuig a la balearitat i negaven l'existència d'una personalitat històrica i cultural estrictament balear. Alhora reconeixien, precisament, com a únic lligam entre les illes Balears la catalanitat comuna. A Mallorca, el rebuig a la «balearitat» també tingué un ampli suport.

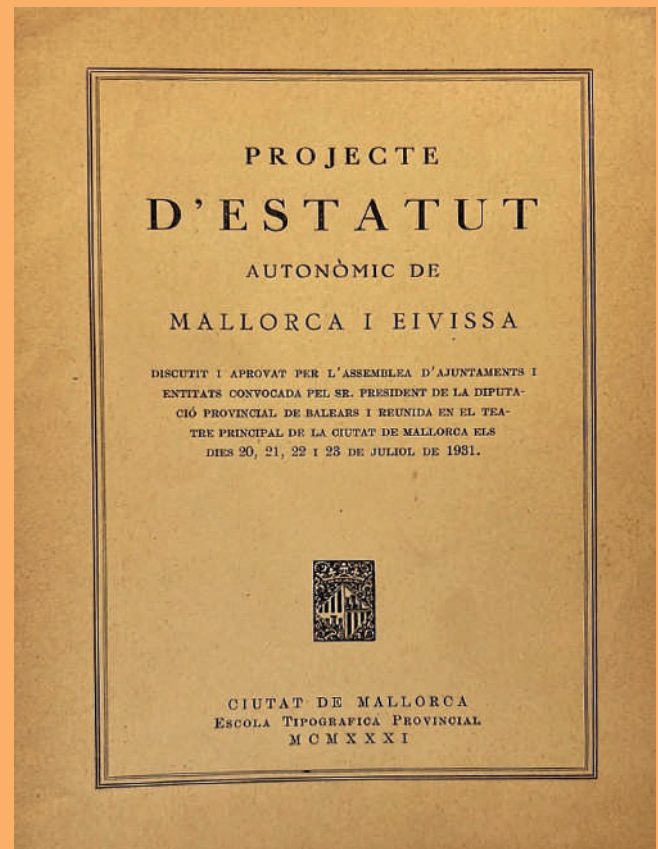
A les Pitiüses també s'obrí ràpidament un debat sobre la qüestió autonòmica que també plantejà, d'una banda, un eivissenquisme enfrontat al balearisme, però sense ser tan clara com a Menorca la qüestió catalanista. Des de *La Voz de Ibiza*, el periodista i monàrquic Bartomeu de Roselló es posicionà a favor de la divisió administrativa de la província i defensà que les Pitiüses no havien d'anar ni amb València, ni amb Catalunya, ni tan sols amb Mallorca. L'altre diari eivissenc, *Diario de Ibiza*, de tendència liberal regionalista,

també inicià la publicació d'articles sobre la qüestió autonòmica i es mostrà partidari de l'autonomia pitiüsa sense cap dependència de Mallorca, tot i que era favorable a l'autonomia conjunta de les illes.

El 19 de juny, la directiva de l'Associació aprovà l'avantprojecte i el dia 22 celebrà una junta general extraordinària, que acceptà el text amb petites esmenes. El text rebé una acollida molt positiva dels periòdics *La Almudaina*, *La Nostra Terra*, *La Veu de Mallorca* i *Sóller*, però més tímida de la resta de diaris de Palma.

El 26 de juny, la comissió redactora lliurà l'Avantprojecte d'estatut de les illes Balears al president de la Diputació, Francesc Julià, que resolgué imprimir-lo perquè pogués ser repartit a les tres illes i convocar una assemblea d'ajuntaments i entitats de les Balears per debatre, aprovar o rebutjar el text, que s'havia d'elevat al Govern de la República. Al final de juny, la premsa de les Balears publicà íntegrament el text de l'avantprojecte, com també el diari barceloní *La Publicitat* (30 de juny de 1931) i la *Revista de Catalunya* (setembre de 1931).

Projecte d'Estatut d'Autonomia de Mallorca i Eivissa aprovat per l'assemblea d'ajuntaments, entitats i corporacions del Teatre Principal [20-23 de juliol de 1931]

(autonomisme republicà)

Des del final de maig fins a l'assemblea del Teatre Principal de Palma (20-23 de juliol), la qüestió autonòmica va ser un dels temes més presents en el debat públic. La premsa regionalista i nacionalista, com *La Nostra Terra*, *La Veu de Mallorca*, *Sóller*, *El Felanigense*, *La Almudaina*, *Diario de Ibiza*, *La Voz de Menorca* i *La Voz de Ibiza* la van tractar amb gran extensió. Des de posicionaments més reticents i crítics també inclogueren articles els diaris mallorquins *La Última Hora* (que destacà pel seu posicionament molt espanyolista) i *El Día*, propietat de Joan March Ordinas, que seguí l'ideari balearista de Lluís Alemany.

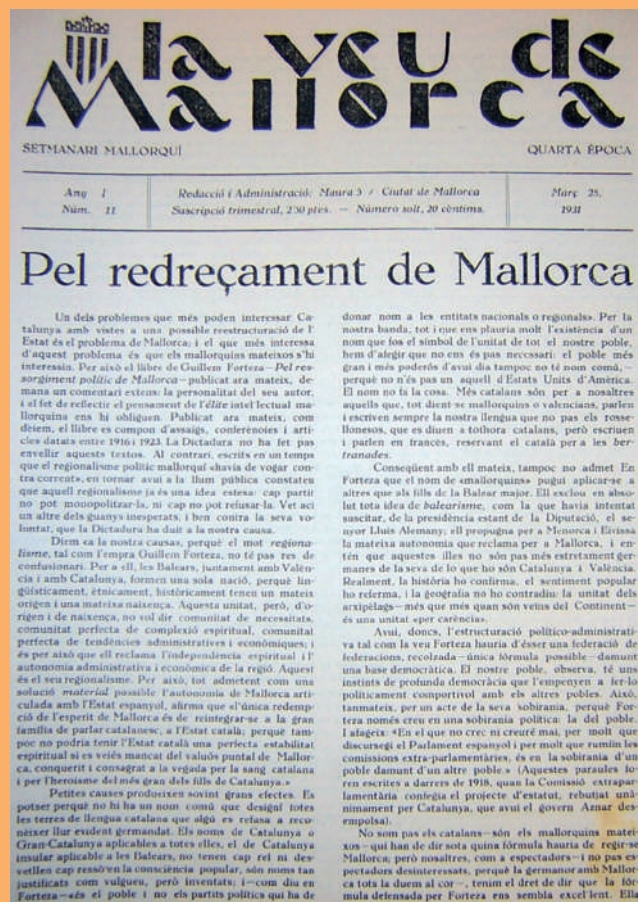
Per contra, la qüestió autonòmica no aconseguí ser un tema central de la campanya electoral dels comicis a Corts Constituents del 28 de juny de 1931. Únicament la candidatura de la Concentració de Dretes (integrada pel Partit Conservador, la Dreta Liberal Republicana, la Dreta Social i el Partit Regionalista-Centre Autonomista) apostà clarament per introduir a la campanya la qüestió autonòmica. En canvi, en la Conjunció Republicana Socialista (que integrava el Partit Republicà Federal de Mallorca) el tema autonòmic va ser molt menor i lligat a la proposta que la futura constitució republicana fos federal.

A Palma, aleshores, les dues entitats culturals més dinàmiques eren l'Associació per la Cultura de Mallorca i l'Ateneu de Palma, dirigit pel notari Nicasi Pou i pel professor de l'Escola Normal José María Eyaralar. Aquesta segona entitat, tot i el seu caràcter més castellanista, a mitjan juny de 1931 decidí organitzar un cicle de conferències per il·lustrar l'opinió pública sobre «El Problema Constitucional en su aspecto general y principalmente en relación con Mallorca». L'Ateneu sol·licità la col·laboració de representants de diferents partits, com el regionalista Guillem Roca Waring, el republicà federal Emili Darder, Antoni Pou Reus de Concentració Republicana, el republicà democràtic Ferran Pou, el socialista Alexandre Jaume i el republicà de centre Lluís Alemany. Però solament se'n van celebrar tres: les de l'advocat regionalista Guillem Roca Waring (30 de juny), del secretari general del Partit Regionalista i corredor de comerç Jaume Lluís Pou (3 de juliol) i del nou diputat electe d'Esquerra Republicana de Catalunya per Barcelona, Antoni Maria Sbert (7 de juliol). Després el cicle no continuà.

Mentrestant, el 5 de juliol, el president de la Diputació Francesc Julià convocà una assemblea d'ajuntaments i entitats de totes les Balears el dia 20 d'aquell mes al Teatre Principal de Palma per debatre i convertir el text en un projecte. Envià a les corporacions municipals i entitats el fulletó imprès de l'avantprojecte per tal que pogués ser àmpliament debatut i esmenat. Les corporacions municipals, en sessió plenària, van discutir i designar els seus delegats, però sense grans debats, a excepció d'algun consistori, com el de Palma, i es mostraren molt entusiastes els de Felanitx i de Sóller.

A les Pitiüses, el 16 de juliol, sota la presidència del batle d'Eivissa Joan Ferrer, se celebrà a la casa de la vila una reunió per tractar l'avantprojecte d'estatut balear. Hi assistiren regidors de tots els ajuntaments, a més de representants d'entitats. D'aquella reunió, després d'un ampli debat, sortí una comissió, integrada per diverses personalitats i pels batles de les poblacions foranes amb l'objectiu de redactar les esmenes. L'endemà es reuní la comissió per concretar les esmenes a l'avantprojecte, que se centraren en la defensa dels interessos de les Pitiüses.

El setmanari *La Veu de Mallorca* (1931)

Respecte a la posició de Menorca, el 16 de juliol es reuní a l'ajuntament des Mercadal, convocats pel batle de Maó Pere Pons, els representants dels consistoris de l'illa per estudiar l'avantprojecte i determinar la línia que havien de seguir els municipis menorquins. Aquell text va ser àmpliament discutit pels regidors maonesos d'Unió Republicana, Domingo Estrada i Joan Hernández, i el socialista Camilo Villaverde. Davant la disparitat d'opinions, s'acordà que s'havia vist amb satisfacció el text, però que estaven en desacord

respecte a la seva orientació. A més, es decidí que els ajuntaments de Menorca renunciaven a prendre part en la discussió de l'avantprojecte mentre no estigués aprovada la constitució de la república.

L'ASSEMBLEA DEL TEATRE PRINCIPAL DE PALMA

Entre el 20 i el 23 de juliol de 1931 es reuní al Teatre Principal de Palma l'assemblea d'ajuntaments, entitats i corporacions per discutir l'avantprojecte, que fou aprovat amb algunes esmenes. Però hi hagué una modificació notable: d'estatut de les Illes Balears s'acabà convertint en estatut de Mallorca i de les Pitiüses pel retraïment menorquí. S'havien convocat 174 corporacions i entitats de les quals solament assistiren 98. En aquells quatre dies, els debats s'estructuraren en sis sessions de matí i tarda. L'assemblea va ser presidida per Francesc Julià (inicialment com a president de la Diputació i després com a diputat a Corts per les Balears) i va patir alguns entrebancs, com quan en la sessió inaugural el dirigent del Partit Republicà de Centre Jaume Suau presentà una esmena que volia subordinar l'aprovació definitiva del projecte a un estudi previ de les bases econòmiques.

Dels 52 ajuntaments convidats de Mallorca, hi assistiren representants de 37 corporacions, amb les absències de 15 municipis. De les Pitiüses, hi hagué representació de tots els ajuntaments, però de Menorca no assistí cap representant. De Mallorca tampoc no hi foren presents les entitats bancàries, les organitzacions patronals i els col·legis professionals. Tampoc no hi assistiren el Partit Socialista i el Partit Republicà de Centre ni els sindicats UGT i CNT.

Després de l'aprovació de l'estatut, la premsa va fer una anàlisi força diferent de com havien anat aquelles sessions. Hem de destacar tres posicionaments, començant per un d'optimista de *La Nostra Terra*, *La Veu de Mallorca*, *La Almudaina* i *Diario de Ibiza*, l'Associació per la Cultura de Mallorca i les formacions polítiques autonomistes. Per contra, hi hagué una posició molt crítica i pessimista, especialment en *La Última Hora* i *La Voz de Menorca*. Un tercer bloc el constituïren les valoracions que destacaven la importància i els es-

forços de tot el procés autonomista, però li preveïen poc futur, especialment per l'abstenció de Menorca i per la manca d'un suport popular ampli.

Sens dubte, el principal esdeveniment de propaganda de l'estatut tot just aprovat va ser la visita d'agraïment que el 14-16 d'agost de 1931 una àmplia representació de l'Associació va fer a Eivissa. A més, el dirigent republicà Antoni Albert i Nieto escriví alguns articles valorant molt positivament la seva assistència a l'assemblea del Teatre Principal i el 30 d'agost va pronunciar una conferència sobre el problema balear i el federalisme al Centre de Llauradors de Formentera.

A Mallorca, els intents de difusió de l'estatut van ser més discrets. El 27 d'agost, el directiu de l'Associació i de la comissió redactora de l'avantprojecte Elvir Sans va fer una conferència a Felanitx sobre «L'Associació per la Cultura de Mallorca i el Projecte d'Estatut de les Illes Balears», en la qual recordà «les més importants tasques realitzades per la nostra entitat que han culminat en l'elaboració de l'avantprojecte d'Estatut Balear». L'1 d'octubre es començà a repartir el projecte d'estatut, editat per la Diputació Provincial i aprovat per l'assemblea del juliol de 1931.

Des de finals de setembre fins a mitjan octubre de 1931, la qüestió autonòmica tornà a ser objecte d'ampli ressò arran de la intervenció (25 de setembre) del diputat Gabriel Alomar en el debat constitucional de les Corts. Alomar argumentà contra l'article 13 de la Constitució que prohibia la federació de les regions.

Des del final de 1931, la reivindicació autonòmica es mantingué per part de l'Associació per la Cultura de Mallorca, *La Nostra Terra*, el Partit Regionalista de Mallorca, el Centre Autonomista i la nova Acció Republicana. Hi hagué un segon intent, influït pel context d'aprovació de l'estatut d'autonomia de Catalunya, que es concretà en una reunió d'ajuntaments al palau de la Diputació Provincial de Balears, el 6 de desembre de 1932. Novament, al final de maig de 1936, en un context de proliferació d'intents autonomistes arreu de l'Estat, des del Partit Regionalista de Mallorca s'intentà impulsar un nou i darrer intent, que també fracassà. ■

Bibliografia

Isidor MARÍ I MAYANS i Guillem SIMÓ I ROCA, *El debat autonòmic a les Illes durant la Segona República*. Edicions Can Sifre: Eivissa, 1991.
Josep Maria QUINTANA, *Regionalisme i cultura catalana a Menorca (1888-1936)*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat. Barcelona, 1998.
Joel BAGUR, *Menorca endins: el debat estatutari en la segona República espanyola*. Institut Menorquí d'Estudis: Menorca, 2013.
Arnau COMPANY I MATES, “L'Avantprojecte d'Estatut d'Autonomia de les Illes Balears de 1931”, a Antoni MARIMON (dir.), *Mallorca davant el centralisme (1715-2015)*. Lleonard Muntaner Editor: Palma, 2018, pàg. 97-147.

Arnau COMPANY MATES, “Els intents autonòmics a les Illes Balears durant la Segona República”, a Sebastià SERRA i Elisabeth RIPOLL (eds), *Identitats nacionals i nacionalismes a l'Estat espanyol a l'època contemporània. Simposi Galeusca Història IV*. Universitat de les Illes Balears: Palma, 2019, pàg. 421-456

(patrimoni)

MARC MACIÀ FARRÉ. Espai Macià/Universitat de Lleida

EL PATRIMONI MEMORIAL DEL PRESIDENT MACIÀ A CATALUNYA

El patrimoni memorial vinculat a Francesc Macià i Llussà ocupa un lloc singular en la cultura democràtica catalana. No és només el record d'un president de la Generalitat, sinó d'una figura que sintetitza alguns dels grans imaginis polítics del segle xx català: republicanisme, catalanisme popular, exili, restitució institucional i voluntat d'articular llibertat nacional i justícia social. Macià fou el president que proclamà la República Catalana el 14 d'abril de 1931 i presidí la Generalitat restaurada fins a la seva mort. Però fou també «l'Avi», una figura arrelada en l'imaginari col·lectiu i convertida en símbol d'una Catalunya políticament lliure i socialment justa.

Aquesta dimensió, i els avatars històrics posteriors, explica que el patrimoni macianista sigui divers i dispers. El trobem en monuments, plaques, places, avingudes, equipaments patrimonials, cementiris, cases familiars i un extens nomenclàtor urbà que, sobretot després del franquisme, actuà com a forma de restitució democràtica. Per a la redacció d'aquest article hem utilitzat una eina virtual imprescindible per entendre la memòria i el patrimoni d'aquest país: el web *Monuments commemoratius de Catalunya*, de l'Institut d'Estudis Catalans, del qual hem extret bona part de la informació desglossada en els següents paràgrafs. Aprofito per agrair a Enric Pujol

que m'informés sobre l'existència d'aquesta eina tan útil que jo desconeixia.

Un dels eixos centrals d'aquest patrimoni és Barcelona. La capital concentra episodis essencials de la vida política i de la mort de Macià: del Palau de la Generalitat al cementiri de Montjuïc, entre altres. L'element monumental més visible és l'escultura *Catalunya a Francesc Macià*, situada a la plaça de Catalunya i inaugurada el 25 de desembre de 1991. L'obra de Josep Maria Subirachs combina una escala monumental invertida amb un bust del president inspirat en el retrat de Josep Clarà. La inscripció recull l'ideal macianista: una Catalunya «políticament lliure, socialment justa, econòmicament pròspera i espiritualment gloriosa». La proposta arrencà el 1977, amb una subscripció popular impulsada pel diari *Avui*, però el projecte passà per concursos, tensions institucionals i ajornaments. El retard mostra fins a quin punt la memòria de Macià podia resultar incòmoda per la seva càrrega republicana i sobiranista.

Un altre espai fonamental és Vilanova i la Geltrú, ciutat natal del president. El monument de la rambla de la Pau, obra també de Subirachs, fou inaugurat el 1983 i és considerat el primer monument erigit a Francesc Macià a Catalunya. Té forma d'obelisc, incorpora un retrat frontal del president i recull

[A l'esquerra] Espai Macià de les Borges Blanques. Foto: Ajuntament de les Borges. [A la dreta] Casa Vallmanya d'Alcarràs. Foto: Iniciativa Popular Salvem Casa Vallmanya.

una frase d'una gran potència cívica: «Estimo tots els vilanovins sense distinció de classes ni de partits».

La memòria monumental de Macià, però, no es limita només a Barcelona. A Sant Adrià de Besòs, el bust de la placeta Macià, obra de Carolina Coma-Cros i inaugurat el 1986, respon a una iniciativa veïnal i municipal iniciada el 1979. A Cardedeu, el monument de la plaça Francesc Macià, inaugurat el 1991, incorpora una gran estrella metàl·lica, una pedra amb el relleu circular del president i una placa amb la inscripció «Al president Macià». A Calafell, el *Monument a Catalunya* inaugurat el 2003 integra Macià en una genealogia presidencial republicana al costat de Lluís Companys i Josep Irla. I n'hi ha més que per manca d'espai aquí no podem tractar.

La relació de llocs de memòria i carrers de la demarcació de Lleida mostra aquesta implantació. Agramunt, Aitona, l'Albi, Alcoletge, Alfarràs, Alguair, Arbeca, Balaguer, Bellpuig, Cervera, Linyola, Tàrraga, Tremp o Verdú, entre molts altres municipis, han incorporat el seu nom al paisatge urbà. Les Borges Blanques constitueixen el principal nucli d'aquesta memòria lleidatana. El municipi conserva una doble dimensió patrimonial: l'Espai Macià, inaugurat el 14 d'abril de 2011, i l'escultura dedicada al president situada a la plaça de Ramon Arqués. El monument, obra de Lourdes Umérez i inaugurat el 2006, duu aquesta inscripció: «El poble al president Francesc Macià i als patriotes que anhelaven una Catalunya sobirana». L'Espai Macià i el monument formen així un conjunt memorial que preserva i difon patrimoni documental, gràfic, audiovisual i sentimental, i concentra actes cívics com l'homenatge anual del 25 de desembre.

Probablement l'espai memorial més vulnerable vinculat a Macià és la casa de Vallmanya, al terme d'Alcarràs. Vallmanya permet entendre un Macià menys monumental però igualment polític: el president que camina per la finca, rep visites, llegeix la premsa, i planifica l'agenda política. La finca pot ser llegida com l'últim refugi familiar i com una segona residència presidencial, amb un fort sentit institucional i simbòlic després d'anys d'exili, persecució i lluita política. Vallmanya és un espai de memòria nacional, vinculat a la dimensió més humana del president que restaurà la Generalitat. Altres llocs de memòria de la demarcació són la Fàbrica Viladés d'Alfarràs, parcialment enderrocada; el dipòsit d'aigua de Puigverd de Lleida, o el pont vell de Seròs, conegut també com a pont del President Francesc Macià, inaugurat el 1932.

En conjunt, el patrimoni memorial de Francesc Macià a Catalunya expressa una tensió entre presència i absència. Presència, perquè el seu nom és visible en monuments, carrers, places i equipaments. Absència, perquè alguns espais significatius —com Vallmanya— han patit dècades d'abandonament, i perquè la seva figura ha quedat parcialment eclipsada per altres memòries republicanes. Walter Benjamin ja ad-

vertia als seus *Discursos interrumpidos* que «El valor cultural de la imagen tiene su último refugio en el culto al recuerdo de los seres queridos, lejanos o desaparecidos. En las primeras fotografías vibra por vez postrera el aura en la expresión fugaz de una cara humana. Y esto es lo que constituye su belleza melancólica e incomparable». En aquest sentit, també cal llegir Macià i el patrimoni que el recorda com a porta d'entrada a la Catalunya dels anys trenta, a les cultures polítiques del republicanisme, a la força del catalanisme popular i a les ruptures provocades per la guerra, la dictadura i l'exili. Els monuments, les plaques i els carrers són punts d'ancoratge; però el repte és articular-los en un relat territorial coherent que deixi de ser una suma dispersa de records per esdevenir, per exemple, una part central de la Xarxa d'Espais de Memòria del Memorial Democràtic de la Generalitat de Catalunya. Macià representa una memòria fundacional: la del president que encarna la recuperació institucional, l'esperança republicana i la voluntat de fer compatibles llibertat nacional i justícia social. ■

Nota

1. Walter BENJAMIN, *Discursos interrumpidos. Filosofía del arte y de la historia*. I. Madrid: Taurus, 1973, p. 31.

Fonts

Monuments commemoratius de Catalunya, Institut d'Estudis Catalans, <https://monumentscommemoratiu.iec.cat/>.

Bibliografia

Walter BENJAMIN, *Discursos interrumpidos. Filosofía del arte y de la historia*. I. Madrid: Taurus, 1973.

Quintí CASALS; Marc MACIÀ, *Macià: el president del poble. Orígens ponentins i pensament polític*. Juneda: Editorial Fonoll i Ajuntament de les Borges Blanques, 2024.

Giovanni C. CATTINI, *L'aixecament de Prats de Molló: L'Exèrcit Català de Macià. 4 de novembre de 1926*. Capellades: Penguin Random House, 2021.

Ferran DALMAU (coord.), *Vallmanya, el paradís perdut de Francesc Macià*. Lleida: Pagès editors, 2023.

Marc MACIÀ FARRÉ, *Plorar a Francesc Macià: etnohistòria, memòries i dol per la mort del president Macià (1933-2019)*. Treball inèdit, concessió AP21/19 de l'Institut Ramon Muntaner. Fundació privada dels Centres d'Estudis de Parla Catalana, 2019.

Josep Maria ROIG ROSICH, *Francesc Macià: De militar espanyol a independentista català (1907-1923)*. Barcelona: L'Esfera dels Llibres, 2006.

Josep Maria ROIG ROSICH, *Francesc Macià: polític, teòric, agitador. Documents (1907-1931)*. Barcelona: Departament de Vicepresidència de la Generalitat de Catalunya, 2011.

(ressenyes)

Ramon ARNABAT; Josep A. CALBET (cur.)

L'associacionisme cultural al Penedès: de l'època medieval fins a l'actualitat

Actes del VII Seminari d'Història del Penedès

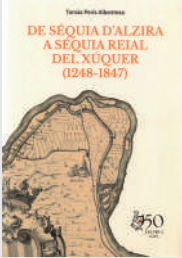
Vilafranca: Institut d'Estudis Penedesencs, 2025.
253 p.

El volum *L'associacionisme cultural al Penedès: de l'època medieval fins a l'actualitat*, editat per Ramon Arnabat i Josep Anton Calvet i publicat per l'Institut d'Estudis Penedesencs, recull una selecció de les ponències presentades al VII Seminari d'Història del Penedès celebrat l'any 2023. El llibre proposa una mirada de llarga durada sobre les formes de sociabilitat i associacionisme al territori penedesenc, des de l'edat mitjana fins al present, i ofereix una aproximació plural a un fenomen que ha tingut un paper central en la configuració social i cultural del país. Tal com assenyalen els coordinadors a la presentació, el punt de partida del volum és la constatació que la sociabilitat és una característica inherent a les comunitats humanes. En aquest sentit, l'associacionisme —especialment el de caràcter cultural— ha estat un element definidor de la vida col·lectiva catalana. Els diferents treballs que integren el llibre permeten analitzar com aquest fenomen s'ha desenvolupat al Penedès al llarg del temps, tot identificant continuïtats, transformacions i especificitats territorials.

El volum comença amb l'estudi exhaustiu de Ramon Arnabat sobre l'associacionisme al Penedès entre 1840 i 1939, que ofereix una visió global del fenomen i posa en relleu la densitat del teixit associatiu penedesenc, amb prop de 1.500 entitats documentades durant aquest període, alhora que estableix el marc en què s'insereix el volum. A continuació s'inclou l'estudi de David Vives dedicat a la confraria de Sant Antoni Abat de Vilafranca del Penedès entre els segles XIV i XVII. Aquest treball posa de manifest com, ja en època medieval, confraries i gremis actuaven com a espais de sociabilitat amb funcions diverses que articulaven bona part de la vida comunitària. A partir d'aquí, el volum avança cap a l'edat contemporània, moment en què l'associacionisme experimenta una expansió notable vinculada als processos de modernització social i política. Diversos capítols se centren en l'aparició i consolidació d'entitats recreatives i culturals al llarg del segle XIX i el primer terç del XX. En aquest sentit, els treballs de Pere Rovira sobre Torrelavit i de Marc Casellas sobre les Peces ofereixen aproximacions microhistòriques que permeten observar de prop la vitalitat associativa en municipis del territori. En paral·lel, tres con-

tribucions analitzen el paper d'entitats concretes de les capitals comarcals: Gerard Ferret Colomer estudia la trajectòria de l'Ateneu Obrer Vilafranquí, Neus Oliveras examina el Casino de San Isidro del Vendrell i Albert Tubau aborda el cas del Foment del Treball de Vilanova. En els seus treballs es pot observar la diversitat d'objectius i funcions que assumiren aquestes associacions, des de la promoció cultural i educativa fins a l'organització econòmica i social. El llibre incorpora també dues aportacions de Lluïsa Bertran dedicades a la maçoneria i al lliurepensament al Penedès entre 1868 i 1938. En aquest cas, l'anàlisi permet aproximar-se a formes de sociabilitat vinculades a corrents ideològics i polítics que participaren activament en la configuració de la cultura política contemporània, especialment en àmbits com l'educació o el debat intel·lectual. Altres capítols amplien la mirada cap a l'àmbit artístic i intel·lectual del segle XX. Isidre Roset analitza les associacions d'artistes al Garraf, mentre que Joan Solé estudia l'orsiana colla vilafranquina durant la postguerra. Finalment, Josep Mata Massana i Joan M. Girona examinen l'experiència d'una colla de joves de Sant Pau d'Ordal durant el tardofranquisme i la Transició, destacant el paper d'aquests espais informals de sociabilitat en la formació cívica i política de les noves generacions. En conjunt, el llibre constitueix una aportació rellevant a l'estudi de l'associacionisme des de la perspectiva de la història local. La combinació d'estudis de cas, aproximacions temàtiques i anàlisis de conjunt permet dibuixar una panoràmica rica i matisada d'un fenomen clau per entendre la vida social i cultural del territori. Alhora, l'obra posa de manifest el potencial de la recerca local per contribuir a la comprensió de processos històrics més amplis dins de la societat catalana.

CARLOS MORUNO. Institut d'Estudis Penedesencs.

Tomàs PERIS ALBENTOSA
De séquia d'Alzira a
Séquia Reial del Xúquer
(1248-1847)

Alzira: Reclam Editorial-Arxiu Municipal d'Alzira, 2026. 717 p.

Amb aquesta obra monumental Tomàs Peris Albentosa es confirma com un dels màxims especialistes en l'estudi dels regadius històrics valencians. Arran de l'Any Jaume I, la ciutat d'Alzira recupera dos dels seus llibres que continuen sent aportacions fonamentals a l'estudi del sistema de reg de la Ribera del Xúquer. Es tracta d'una nova obra que reincorpora els llibres *Regadío, producción y poder en la Ribera del Xúquer (la Acequia Real de Alzira, 1258-1847)* (1992) i *La Séquia Reial de Xúquer (1258-1847). Síntesi històrica i aportacions documentals* (1995). No es tracta, però, d'una mera reedició, sinó que els continguts s'han revisat i reestructurat, i s'ha afegit un capítol que contextualitza el cas de la Séquia Reial en la xarxa de regadiu comarcal. La nova versió s'actualitza amb aportacions recents sobre els debats historiogràfics i amb una valuosa mostra de cartografia històrica i plànols tècnics dels segles XVI al XIX. Aquesta edició s'amplia també amb una voluminosa col·lecció documental, en bona mesura inèdita, provinent especialment de l'Arxiu de la Séquia Reial.

Estem davant una bona mostra d'«història total», en la mesura que l'estudi integra diverses perspectives, des del medi geogràfic fins a les tècniques hidràuliques, les transformacions agrícoles, els marcs institucionals i polítics, o l'impacte dels grans canvis socials en els sistemes d'irrigació (del món islàmic al feudalisme, de l'antic règim a la societat burgesa), sense oblidar la conflictivitat entre els regants o els usos industrials de l'aigua. Partint dels orígens andalusins de les hortes, se n'aborda l'expansió a partir de la conquesta cristiana (el moment de construcció de la Séquia Reial) així com les innovacions agràries dels segles XVI i XVIII i, finalment, els canvis institucionals i socials derivats del règim liberal i la desposseïció dels llauradors en favor dels propietaris burgesos. És un estudi rigorosament acadèmic, però que té també la voluntat d'incidir en la societat per reivindicar un ric i amenaçat patrimoni hidràulic.

PAU VICIANO. Universitat de València

Xavier CRUSAT
Història del moble de
la Garriga
Què va passar i per què

La Garriga: autoedició
 [xcrusat@mailcat.cat], 2026. 138 p.

La proposta del professor Jordi Nadal de potenciar els estudis d'empreses des d'una perspectiva històrica va prenent forma. En aquest cas Xavier Crusat, economista amb experiència com a empresari de la indústria del moble, ens ofereix una reflexió al voltant del sector del moble a la Garriga (Vallès Oriental). Allà es va constituir un clúster a partir d'una primera empresa que va obrir l'any 1925. A dins d'aquesta i de les que la van seguir, hi va haver aprenents que es van formar com a ebenistes. Aquells que es van establir pel seu compte, ho van fer a partir de la inversió en capital humà. D'aquesta manera van protagonitzar «l'època daurada» del moble de la Garriga entre 1955 i 1975. Encara l'any 2005 es podien comptar al poble 54 empreses, entre fabricants i proveïdors.

Crusat té presents aspectes clau com ara l'encadenament tècnic propiciat pels canvis dels tipus de fusta (massissa, conglomerats amb fulloles de fustes nobles encolades, melamines) i dels processos d'envernissat (a mà, amb pistola, per cortina). També valora els canvis en els gustos dels compradors que cada empresa va copsar mitjançant l'experiència del seu representant. A més, identifica la incidència a escala local de les males conjuntures dels anys 1973 i 2008. És especialment interessant la seva interpretació de la política de la Generalitat envers el clúster garriguenc, que si bé es va fer amb «bones intencions» no va donar els resultats esperats, com per exemple el foment de l'exportació o la constitució d'una gran empresa internacional. Unes altres sortides que es van proposar abans de l'impacte d'IKEA en el mercat van ser el desenvolupament del mobiliari per mòduls o l'especialització en mobles d'oficina.

El llibre, entre altres qüestions, descriu la relació dels empresaris garriguencs amb el disseny, que van entendre com «una eina al servei de la venda». Tanmateix això no hauria d'impedir que el moble de la Garriga s'hagi de valorar com «un document cultural de primer ordre, encara que no figuri als manuals d'història del disseny».

JORDI LLIMARGAS. Historiador

(tria de novetats)

Jordi MANENT
Els noms populars dels nivolats, boires i vents de Menorca

Maó: Institut Menorquí d'Estudis, 2025. 174 p., 10 €.

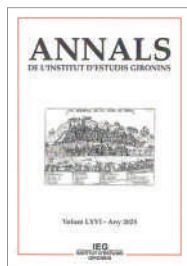
Aquest estudi de Jordi Manent i Tomàs recull i analitza el ric vocabulari popular relacionat amb els fenòmens meteorològics de Menorca, especialment els núvols, les boires i els vents. L'obra reivindica el patrimoni lingüístic i etnogràfic de l'illa a partir de testimonis orals, documentació històrica i comparacions dialectals, mostrant com el món rural i mariner menorquí havia desenvolupat una terminologia molt precisa per descriure el temps atmosfèric i interpretar els canvis del paisatge. El llibre combina rigor filològic i sensibilitat cultural, i contribueix tant a la preservació del lèxic popular com al coneixement de la relació entre llengua, paisatge i formes de vida tradicionals de l'illa.

Montserrat ESTEBAN
Batecs de Sant Cebrià
Relats d'històries viscudes

Sant Cebrià de Vallalta: Centre d'Estudis Sant Cebrià, 2025. 215 p., 15 €.

En aquest volum memorialístic, Montserrat Esteban ofereix una recopilació de vivències, records i històries vinculades a Sant Cebrià de Vallalta i al seu entorn humà i familiar. Amb un estil proper i evocador, l'autora reconstrueix episodis quotidians, costums i experiències personals que reflecteixen la transformació social del municipi al llarg de diverses dècades. El llibre destaca especialment pel valor testimonial de les narracions i per la capacitat de preservar una memòria col·lectiva sovint absent dels grans relats històrics. L'obra esdevé així una aportació valuosa a la història local i a la recuperació de la vida quotidiana de la comunitat i dels seus espais de convivència.

Annals de l'Institut d'Estudis Gironins. Volum LXVI

Girona: Institut d'Estudis Gironins, 2025. 430 p., 30 €.

El volum LXVI dels *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins* reuneix diversos treballs de recerca centrats en la història, el patrimoni, l'arqueologia i la cultura de les comarques gironines. Fidel a la trajectòria de la publicació, aquest número ofereix estudis rigorosos elaborats per especialistes de diferents àmbits, amb aportacions que abracen des de l'edat mitjana fins a la contemporaneïtat. Els articles incorporen documentació inèdita, revisen processos històrics locals i aporten noves perspectives sobre el territori gironí i la seva evolució institucional, social i cultural. La revista es consolida així com una eina de referència imprescindible per als estudis regionals i per a la difusió del coneixement històric de les terres de Girona.

Aplec de Treballs, núm. 43

Montblanc: Centre d'Estudis de la Conca de Barberà, 2025. 320 p., 20 €.

El número 43 d'*Aplec de Treballs* presenta una nova miscel·lània d'estudis dedicats a la història, el patrimoni i la cultura de la Conca de Barberà i territoris propers. El volum inclou treballs de recerca sobre arqueologia, història contemporània, patrimoni arquitectònic i memòria local, així com aportacions biogràfiques i documentals d'interès per al coneixement de la comarca. Aquesta edició ret homenatge a Ramon Rosich Trullols, figura destacada vinculada al món cultural i associatiu del territori. La publicació manté el caràcter interdisciplinari que ha convertit la revista en una de les principals plataformes de divulgació i investigació de l'àmbit comarcal tarragoní.

Miquel TORRES I BENET
Cent anys de cant
De l'Orfeó Josepí al Centenari de la Coral l'Arc de Sant Martí (1925-2025)

Lleida: Grup de Recerques de les Terres de Ponent, 2025. 198 p., 20 €.

Miquel Torres i Benet reconstrueix en aquesta obra la trajectòria centenària del cant coral vinculat a l'Orfeó Josepí i a la Coral l'Arc de Sant Martí entre 1925 i 2025. El llibre repassa la història de les entitats, les activitats musicals desenvolupades al llarg del segle i el paper social i cultural que han tingut dins la comunitat i en la vida festiva local. Mitjançant fotografies, documentació històrica i testimonis personals, l'autor mostra l'evolució del moviment coral i la seva importància en la cohesió cultural del territori. L'obra constitueix també un homenatge a generacions de cantaires i promotors de la música popular catalana.

Miscel·lània del CERE, núm. 35

Flix: CERE, 2025. 260 p., 30 €.

El número 35 de *Miscel·lània del CERE* ofereix un conjunt d'estudis centrats en la història, el patrimoni i la realitat social de la Ribera d'Ebre, destacant en aquest número els articles dedicats a Ginestar. També inclou un dossier dedicat a la baronia d'Entença que analitza diferents aspectes històrics i territorials vinculats a aquest espai senyorial de gran rellevància medieval dins les Terres de l'Ebre. A més, el volum aplega treballs sobre patrimoni arquitectònic, memòria oral i processos socials contemporanis, mantenint la vocació interdisciplinària de la revista. La publicació continua consolidant-se com un instrument fonamental per a la investigació i divulgació cultural de les Terres de l'Ebre i la seva memòria històrica.

Empelt Revista de lletres i humanitats del Maestrat, núm. 8

Benicarló: Maestrat Viu, 2025. 190 p., 15 €.

El vuitè número de la revista *Empelt* se centra en l'Estiu Literari al Maestrat, una iniciativa cultural dedicada a la promoció de la literatura i les humanitats al territori del Maestrat. El volum recull articles, reflexions i creacions relacionades amb la llengua, la cultura i el paisatge cultural de les comarques septentrionals valencianes, amb una clara vocació de dinamització territorial. La publicació combina estudis acadèmics amb textos divulgatius i literaris, tot reforçant el paper d'*Empelt* com a espai de trobada per a investigadors, escriptors i activistes culturals compromesos amb la difusió de la identitat i el patrimoni del Maestrat.

Quaderns d'estudi, 39

L'Hospitalet de Llobregat: Centre d'Estudis de l'Hospitalet, 2025. 210 p., 15 €.

El número 39 de *Quaderns d'estudi* reuneix diversos treballs dedicats a la història i la realitat social de l'Hospitalet de Llobregat. Els articles aborden qüestions molt diverses, des de la història medieval i moderna fins a la memòria democràtica, el patrimoni urbà i els reptes socials contemporanis de la ciutat metropolitana. Destaquen especialment els treballs sobre participació juvenil, espais desapareguts de la ciutat i episodis històrics poc coneguts. Amb aquesta nova edició, la revista reafirma el seu compromís amb la investigació local i amb la difusió d'estudis que contribueixen a entendre l'evolució històrica i humana de la ciutat.

Oppidum, núm. 23

Solsona: Centre d'Estudis Lacetans, 2025. 170 p., 15 €.

El número 23 de la revista cultural *Oppidum* continua la tasca de divulgació i reflexió sobre la història, la cultura i la societat del Solsonès. Aquesta edició inclou estudis i articles dedicats al patrimoni local, la memòria col·lectiva i les expressions culturals contemporànies, combinant investigació històrica amb aproximacions més humanístiques i artístiques. La revista destaca també per la qualitat visual, la cura editorial i la voluntat d'arribar a un públic ampli interessat en la realitat cultural de la comarca. *Oppidum* es consolida així com una plataforma de referència dins l'àmbit cultural i patrimonial del Solsonès.

Manel PASTOR La creación de la baronía de Chiva De Entença a Urgell Siglos XIII-XIV

València: Instituto de Estudios Comarcales Hoya de Buñol-Chiva, 2025. 160 p., 15 €.

L'historiador Manel Pastor analitza en aquesta obra el procés de formació de la baronia de Xiva entre els segles XIII i XIV, en el context de la consolidació del poder feudal al territori valencià després de la conquesta cristiana. El llibre estudia les relacions de domini entre els llinatges d'Entença i d'Urgell, així com les estratègies polítiques i patrimonials que van configurar la jurisdicció senyorial i l'organització territorial de la zona. Basada en documentació medieval i en una acurada contextualització històrica, l'obra aporta noves dades sobre les dinàmiques nobiliàries i els processos de construcció del poder feudal a la baixa edat mitjana valenciana.

JOSEP SANTESMASES I OLLÉ. Centre d'Estudis del Gaià**VINT-I-DOSÈ RECERCAT**

Mesos després de la constitució de l'Institut Ramon Muntaner (IRMU) s'emprenia l'organització d'una activitat potent que ha estat clau per a la difusió dels projectes dels centres d'estudis i els de l'IRMU, la Coordinadora de Centres d'Estudis de Parla Catalana i la Federació d'Instituts d'Estudis del País Valencià. Es va iniciar a Esparreguera el maig de 2005 i des d'aleshores ha visitat les poblacions d'Amposta, Lleida, Perpinyà, Figueres, Badalona, Escaldes-Engordany, Tarragona, Ripoll, Barcelona, Vilafranca del Penedès, Vic, Reus, Manresa, Cervera, el Vendrell, Tortosa, Igualada, Lloret de Mar, Sabadell, Montblanc i enguany el Pont de Suert. L'any 2022 a Aiello de Malferit, s'iniciava una edició paral·lela del Recercat al País Valencià, que complementava i ampliava el projecte, i que els anys següents ha tingut lloc a Guardamar, Gandia, Llíria i el 2026 a Oliva.

Cada Recercat s'ha adaptat a les característiques de la població on se celebrava, als seus equipaments i a l'espai públic on s'ubicaven els estands o la carpa, des de la cinquena edició. Cada any s'han acumulat experiències a partir de les quals s'ha anat millorant i consolidant l'extensa programació. L'acte central el constitueix el lliurament dels premis: a una persona vinculada a un centre d'estudis i a un centre d'estudis concret, a partir de les candidatures presentades. Amb encertat criteri s'ha mantingut la convocatòria de només dos premis que condensen tota l'essència i els valors que giren a redós dels centres d'estudis: les entitats associatives i les persones que han contribuït notablement a la recerca, les que han donat contingut i exemple als centres on han estat vinculades.

El Recercat d'aquest any ha tingut com a escenari el Pont de Suert, la capital comarcal de l'Alta Ribagorça, població situada a tocar de la frontera autonòmica que limita amb l'Aragó i que conflueix amb naturalitat geogràfica amb la part

aragonesa de l'extens territori històric ribagorçà. El Pont de Suert és la població més petita on s'ha celebrat un Recercat. Contràriament al que es podia pensar ha estat una edició molt reeixida, per la participació, per la programació i pels espais on s'han celebrat els actes, situats tots ells a curta distància, especialment la lluminosa biblioteca municipal.

La carpa del Recercat del Pont de Suert. Al darrere el campanar de l'església vella i l'edifici de l'Arxiu Comarcal.

L'experiència acumulada per l'IRMU al llarg de 22 edicions ha propiciat un programa atractiu, suggestiu i de qualitat alta. La mostra de pòsters, els audiovisuals, el debat sobre patrimoni, les històries dels Pirineus presentades pels arxius comarcals, la conversa de Jordi Llavina amb Jesús Alturo, els blocs de presentació de projectes, les exposicions, les visites... Ha estat un conjunt de propostes culturals vinculades a la recerca i al patrimoni, difícils de trobar juntes en un espai tan reduït de temps.

Del Recercat del Pont de Suert en quedarà una imatge icònica: la carpa ubicada damunt d'un prat —urbà— d'herba a tocar de la Noguera Ribagorçana. Verd d'esperança.

Directors: Ramon Arnabat (URV), Josep Santesmases (Centre d'Estudis del Gaià), Coordinació d'aquest número: Enric Pujol i Casademont; Producció: L'Avenc; Disseny original: Can Seixanta; Tria de novetats: Carlos Moruno (IRMU); Dipòsit Legal: B. 47.520-76; ISSN 2339-6977

Consell de redacció: Victòria Almuni (C.E. Seniençs), Joan Busqueta (UdL), Bernat Campins (Institut d'Estudis Baleàrics), David Cao (P. Estudis Osonencs), Meritxell Ferré (Centre de Lectura de Reus), Narcís Figueras (UOC), Enric Garcia Domingo (M. Marítim Barcelona), Andreu Ginés i Sánchez (Federació d'Instituts d'Estudis del País Valencià), Oscar Jané (UAB), M. Carme Jiménez (IRMU), Manuel Lopez Esteve (UdL), Joan-Lluís Mas (Terra dels Avis, Cat. Nord), Jordi Morell (Taller d'Història del Clot), Manuel Pastor (Federació d'Instituts d'Estudis del País Valencià), Jaume Perarnau (Museu Nacional de la Ciència i de la Tècnica de Catalunya), Joaquim M. Puigvert (UdG), Teresa Reyes (Oficina Patrimoni Cultural - Diputació Barcelona), Enric Sagué (UdG), Carles Santacana (UB), Sebastià Serra (UIB), Ramon Ten (Fundació Bosch i Cardellach), Francesc Viso (CCEPC).

Consell assessor: Agustí Alcoverro (UB), Ferran Archilés (UV), Josep Casanovas (UVic-UCC), Montserrat Duch (URV), Enric Guinot (UV), Antonieta Jarne (UdL), Antoni Mas Forners (C.E. Repoblació Mallorca), UIB, Marina Miquel (Subdirecció general del Patrimoni Arquitectònic, Arqueològic i Paleontològic), Conxita Mir (UdL), Vicent Olmos (UV), Joan Peytavi (UPVD), Santi Ponce (UVic-UCC), Joan Santacana (UB), Antoni Virgili (UAB).
<http://www.irmu.org/projects/plecs>

Revista editada per:

Coordinadora
de Centres
d'Estudis de
Parla Catalana
CCEPC

